

Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΚΑΤΑ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ

ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΗΚΟΥΣΑ ΣΗΜΕΡΟΝ

ΕΛΛΗΝΟΠΡΕΠΗΣ ΜΟΡΦΩΣΙΣ

Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ Κέντρῳ τῆς Ἀδελφότητος
τῶν Ἑλλήνων Τεχνιτῶν Ἀλεξανδρείας

ΥΠΟ

Π. Δ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

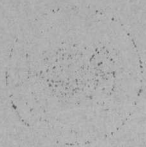
Διδασκάλου τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος

• Οὐκ ἔστι περὶ ὅτου θεσιτέρου
ἢ ἀνθρώπου βουλευσάτω ἢ περὶ
παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐ-
τοῦ οὐσιῶν • Πλάτων, Θεάγης •

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Καταστήματα ἐν ἈΓΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Σ. καὶ Γ. ΒΑΛΛΙΝΑΚΗ
Ὁδὸς Τεουφίκ, ἀριθ. 20-22

1909

Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΚΑΤΑ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ

ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΗΚΟΥΣΑ ΣΗΜΕΡΟΝ
ΕΛΛΗΝΟΠΡΕΠΗΣ ΜΟΡΦΩΣΙΣ

Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ Κέντρῳ τῆς Ἀδελφότητος
τῶν Ἑλλήνων Τεχνιτῶν Ἀλεξανδρείας

ΥΠΟ

Π. Δ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

Διδασκάλου τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος

• Οὐκ ἔστι περὶ οὗτου θειοτέρου
ἂν ἄνθρωπος βουλευσάτω ἢ περὶ
παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐ-
τοῦ οὐραίων. «Πλάτων, Θεάγης»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Καταστήματα δὲ ἈΓΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Σ. καὶ Γ. ΒΑΛΛΙΝΑΚΗ

Ὀδὸς Τεουφίκ, ἀριθ. 20-22

1909

ΤΩ: ΦΙΛΟΓΕΝΕΣΤΑΤΩ,
ΚΥΡΙΩ: ΚΩ: Γ. ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ,
ΜΕΓΑΛΩ: ΕΥΕΡΓΕΤΗ,
ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ
“ΑΝΑΤΟΛΗΣ”
ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΩ,
ΤΟΥ ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΙ
ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΑΥΤΟΥ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Φιλογενέστατε ἄνερ.

Μεγάλοι τῆς ἀνθρωπότητος ἄνδρες, διάφορον καὶ ποι-
κίλην τὴν ιδιότητα ἔχοντες, εἴτε ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς αὐ-
τῶν σκοπιᾶς τὰ ἐν ἀνθρώποις πράγματα ἐξιχνιάζοντες, εἴτε
ἀπὸ τοῦ νομοθετικοῦ αὐτῶν μελετητηρίου τὸ μεγαλεῖον
πόλειων καὶ λαῶν ὀλοκλήρων προμελετῶντες καὶ προσχεδι-
άζοντες, εἴτε ἀπὸ τῆς ἠθολογικῆς αὐτῶν περιοπῆς τὰ ἐν
ἀνθρώποις ἦθη καὶ τὰ βιωτικὰ συμπτώματα ἐπισκοποῦντες,
διεκήρυξαν δι' ὅλης αὐτῶν τῆς ἰσχύος οὐ ἡ δύναμις ἢ
ἀπεργαζομένη τὴν τε ἐκάστον τῶν πολιτῶν καὶ τὴν κοινὴν
εὐδαιμονίαν συμπάσης τῆς πολιτείας εἶνε ἢ ἀγωγή καὶ
παιδεία, ἢ προσήκουσα ἀνατροφή καὶ μόρφωσις.

Διότι αὕτη μόνη δημιουργεῖ τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἄγιον χα-
ρακτῆρα τῶν καθ' ἕναστον πολιτῶν συγκορυφούμενον ἔ-
πειτα εἰς τὸν ἐνιαῖον Ἐθνικὸν μεγαλεπήβολον χαρακτῆρα.
Αὕτη ἔχουσα σκοπὸν τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν μεταρμογὴν τῆς
βουλῆσεως καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὸ σύνολον τῶν
ὀρθῶς γνωσθεισῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν ἐγγενῆ ἔρω-
τα καὶ ὀρμὴν γενναίαν, ἀλλὰ καὶ σόφρονα πρὸς πᾶν ἀ-
γαθὸν, πρὸς τὴν εὐκοσμίαν, τὴν εὐνομίαν, τὴν τάξιν καὶ
τὴν βούλησιν τῆς Πατρίδος, δι' ὧν ἀληθῶς προάγονται καὶ
εὐδαιμονοῦσιν αἱ πολιτεῖαι καὶ οἱ μᾶλλον βαρυνδαιμονοῦν-
τες λαοί.

Ἐπειδὴ δὲ Ὑμεῖς, φιλογενέστατε ἄνθρωποι, τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐκτιμῶντες ἀνηγεύσατε ἤδη ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς ἐνθάδε Ἑλληνίδος νεότητος μεγάλην καὶ ὑπερήφανον Σχολήν, καὶ ἐπειδὴ προΐστασθε τοῦ παρ' ἡμῖν Παραρτήματος Συλλόγου μεγίστην ἀπὸ πολλοῦ ἀναλαβόντος ἀποστολὴν ἐν τῷ ἐξελλήνισμῳ καὶ ἐξανθρωπισμῳ περισπουδάστον καὶ καλλιτέκνον χώρας, προσφιλοῦς δ' ἡμῖν πατρίδος, πρὸς Ὑμᾶς τὸν περίπυστον ἐκ Χίου Μικρασιάτην ἀνατίθημι τὴν πενιχρὰν μου ταύτην καὶ σμικρὰν περὶ ἀγωγῆς πραγματείαν, ἣν εἰλικρινῆς καὶ πόθος ἅπανστος ἔσωτερικῆ ὁρμῆς ὑπηγόρευσαν. Οὐχὶ βεβαίως ἡ ἰδέα ὅτι νέον τινά λίθον, καινὸν πάντη, εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς προσκομίζομαι, ἀλλὰ τὸ μὲν ὁ ψυχολογικὸς νόμος ὅτι, «τὸ πολ-
λάκις ἐπαναλαμβανόμενον καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καθιστάμενον βαθυτέρα καὶ ἀνεξάλειπτα ἐγκαταλείπει τὰ ἴχνη ἐν τῇ ψυχῇ,» τὸ δὲ τὸ ἄλλος, ὅπερ πᾶς τις αισθάνεται βλέπων Ἑλλήνων παῖδας παραδιδόμενους ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν εἰς ξενογλώσσους καὶ ἄλλοφύλους σχολὰς, ἔνθα προσδίδεται αὐτοῖς μόρφωσις μὲν ἤκιστα Ἑλληνοπρεπής, διασειεῖται δ' ἐκ βάρθρων ἅπασα ἡ ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ αὐτῶν ὑπόστασις.

Μετὰ πολλῆς ἐκτιμήσεως καὶ σεβασμοῦ

Π. Δ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐν Ἀλεξανδροίᾳ τῇ 25 Μαρτίου

1909

Η ΚΑΤΑ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΚΑΙ

Η ΠΡΟΣΗΚΟΥΣΑ ΣΗΜΕΡΟΝ

ΕΛΛΗΝΟΠΡΕΠΗΣ ΜΟΡΦΩΣΙΣ

Κυρίαί και Κύριοι, (*)

Α'. — Προοιμαζόμενος ἀπὸ τοῦ ἀρτιφανοῦς τούτου καὶ εὐστόμου βήματος τὸ τῆς ἑσπερινῆς ἡμῶν διαλέξεως προοίμιον μετὰ πολλῆς ἐκτιμήσεως τὸν δίκαιον τὸ πρῶτον ἀποδίδω ἔπαινον εἰς τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς Ἀδελφότητος τῶν Ἑλλήνων Τεχνιτῶν, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ εὐγενεῖ αὐτοῦ σκοπῷ, ὃν μετ' ἀγάπης ἐπιδιώκει, ἔγνων, ὅπως σὺν τοῖς ἄλλοις διοργανώσῃ χάριν τῶν μελῶν αὐτοῦ καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ ὑπὸ φιλομαθείας κατεχομένων ὀμιλίας καὶ διαλέξεις σκοπὸν ἔχουσας τὴν προαγωγὴν τῆς γνώσεως, τοῦ ἠθους καὶ τοῦ φρονήματος αὐτῶν. Ἐπειτα δὲ καὶ ἐγὼ πενιχρὰ καὶ ἀσθενῆς τὴν ἐσπέραν ταύτην ἠχῶ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ θελήσεως ἀπευθίνω ἐντεῦθεν τὴν τε εὐχαριστίαν μου διὰ τὴν προσενεχθεῖσάν μοι τιμὴν καὶ τὴν ὀλόφυγον ἅμα εὐχὴν, ὅπως εὐδοκῶνται τὰ τε ἐπιτελούμενα ἔργα καὶ τὰ ἄλλα συναφῆ τούτοις βουλευμάτα καὶ προβουλευμάτα τοῦ φιλοτίμου καὶ φερέλπιδος Σωματείου.

Καὶ προβαίνω ἤδη μετὰ τὴν βραχεῖαν, ἀλλ' ἔγκαιρον καὶ δικαίαν ταύτην προσομίλιαν μου ἐπὶ τὸ θέμα ἡμῶν. Ἡ ἀγωγή εἶνε λέξις σημαίνουσα σήμερον τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας, τοῦ ἠθους καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τελικόν τινα

(*) **Σημ.** Ἡ διάλεξις αὕτη ἐγένετο τῇ 14ῃ Μαρτίου ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ἐξ Ἐπιστημόνων, Κυριῶν, Τεχνιτῶν καὶ πάσης ἄλλης τάξεως ἀνθρώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

ἔξευγενισμόν αὐτοῦ καὶ σχηματισμόν *ἠθικοῦ χαρακτήρος*. Ἡ ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξεν ἔκπαισι θέμα μεγίστου ἐνδιαφέροντος καὶ βαθυτάτης ἐρεῦνης, διότι ἀφορᾷ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς ἐξαγιαζεται, ἀναπτύσσεται καὶ ἐξευγενίζεται τὸ δυνάμει τελειότατον τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, τὸ χάριμα τῆς φύσεως. Ἐὰν ἐνδιαφέρωσιν ἡμῖν τὰ μέσα, καθ' ἃ ἐξημεροῦνται καὶ ἐξευγενίζονται ἕτερα ἐν τῇ φύσει ὄντα, ζῶα, φυτὰ καὶ σπέρματα παντοῖα, πολὺν περισσότερον ὑποκινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν καὶ τέρπει καὶ ὠφελεῖ τὸ θέμα τοῦ ἔξανθρωπισμοῦ τοῦ ἐπιλέκτου τῆς φύσεως σεμνώματος, τοῦ ἀνθρώπου. Ὀνομάζω δὲ τὸν ἀνθρωπον *χάριμα* τῆς φύσεως, ὄν, ἐφ' ᾧ δύναται νὰ σεμνύνηται αὕτη, ἐκ στόματος πάντων τῶν κατὰ καιροὺς φιλοσόφων, φυσιολόγων, μεγάλων τῆς ἀνθρωπότητος Διδασκάλων καὶ ἀναμορφωτῶν. Καθ' ὅτι οὗτος ἐρχόμενος ἐν τῷ κόσμῳ φέρει ἐν ἑαυτῷ ἐν σπέρματι θεϊαν ἰδιότητα, συμφύτους ὑπερόχους γεννητικὰς δυνάμεις, δι' ὧν δύναται καὶ ἠδυνήθη τὸ μὲν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ νὰ ὑποτάξῃ μονουχί τὴν φύσιν σύμπασαν πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν, ὡς ὁ αἰθεροβίμων τῆς Ἀντιγόνης ἀθάνατος ποιητῆς ἐν τῷ οἴστρω του θιαμασίως ἐξεκόνισε, τὸ δὲ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, τοῦ δικαίου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἐφ' ὧν ἐστήριξεν ἅπαν τὸ οἰκογενειακὸν, κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ καθεστῶς. Ἐγυλίζει ἐν σπέρματι τὰς ὑπερόχους ταύτας παραγωγικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν καὶ ὅτι, κρίκος ἐνώσεως ὧν τοῦ τε ὕλικου καὶ πνευματικοῦ κόσμου, πέφυκε συνεξυμωμένος μετὰ τῆς ὕλης, τῆς ὁποίας αἱ ἀγενεῖς ὄρμαι καὶ ὕλοπρεπεῖς τάσεις καὶ ποταπαὶ ἐπιθυμίαι τείνουσι ν' ἀμαυρώσωσι, νὰ διαφθείρωσι καὶ διαστρεβλώσωσι τὸν εὐγενῆ χαρακτήρα καὶ νὰ ἐξάλιαξωσι τὴν αἰγλήσσαν ὄψιν, ἂν μὴ ἐπέλθῃ ἀρωγὸς ἐξωτερικὴ ἐπίδρασις ἀντίθετος, ἢ ἀγωγή καὶ παιδεία.

Διηνεχὴς γίνεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πόλεμος καὶ σύγκρουσις δεινὴ μεταξὺ τῶν ὕλιστικῶν τάσεων ἢ τῆς κατωτέρας ἀλόγου καὶ ζωώδους βουλήσεως ἀφ' ἐνός, τῆς ρεπούσης πρὸς τὸ κακὸν, καὶ τῶν ὑψηλοτέρων ψυχικῶν δυνάμεων ἢ τῆς ἀνωτέρας λογικῆς βουλήσεως ἀφ' ἑτέρου, τῆς ζητούσης προσαρμογὴν καὶ ὁμοφωνίαν πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, πρὸς τὸ σύνολον τῶν ὀρθῶς γνωσθεισῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν. Καὶ

ἐν τῇ κατισχύσει τῆς ἀνωτέρας ταύτης βουλήσεως κεῖται ὁ βαθμὸς τῆς μορφώσεως, ὁ βαθμὸς τῆς ἀρετῆς καὶ ἡ ὀλικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ προλαμβάνομεν ἐν τῷ διηνεκῇ σκληρῷ τούτῳ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀγωνιὰς σφοδρὰς συγκρούσεις καὶ ραπίζομεν τὴν ἀναιδῶς ὑπέξεγειρομένην θρασεῖαν κεφαλὴν τῆς κατωτέρας βοσκοματώδους βουλήσεως, ἐξασφαλίζομεν δὲ ταυτοχρόνως τὴν νίκην καὶ τὸ τρόπαιον εἰς τὴν ἀνωτέραν ἔνθεον βούλησιν τὴν ἐγκαθιδρυμένην ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς συνειδήσεως δι' ἐνὸς καὶ μόνου μέσου, διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας.

Ἡ τοιαύτη φυσικὴ κατάστασις, τὸ τοιοῦτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καθεστὼς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλοὺς τῶν ἐπ' αὐτοῦ φιλοσοφησάντων νὰ γνωματεύσωσιν, οἱ μὲν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται **φύσει κακός**, οἱ δὲ, ὅτι γεννᾶται **φύσει ἀγαθός**, ἄλλοι δὲ, **μήτε φύσει κακός, μήτε φύσει ἀγαθός** ἢ καὶ κατ' ἄμφω, καθ' ὅτι, λέγουσι, φέρει μόνον συμφύτους δυνάμεις ἐν σπέρματι καὶ φύσιν ἰδιόρρυθμον, δι' ὧν κατόπιν γίνεται ἀγαθὸς ἢ κακὸς ἀναλόγως τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν καὶ περιστάσεων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀντιβαίνει βεβαίως πρὸς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἄλλως τε θὰ ἀπέβαιεν ἀδύνατος καὶ ἡ διόρθωσις τοῦ ἀνθρώπου· τὸ δὲ δεύτερον εἶνε παραλογισμὸς. Παραπλήσιόν τι ἤθελε συμβῆ, ἐὰν διίσχυρίζοντο δύο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη **φύσει νοσώδης ἢ φύσει ὑγιής**· ὁ μὲν θὰ εἶχε μορφώσῃ τῇ ἀληθείᾳ τοιαύτην γνώμην ἀνατραφεὶς ἐν νοσοκομείῳ καὶ βλέπων μόνον ἀσθενεῖς, ὁ δὲ εἰς Κυνόσαργές τι ὄρων τὰ πλαστικά, εὖρωστα καὶ συγκεκροτημένα σώματα τῶν ἀσκουμένων, ἢ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὰ αἰγλήνεντα δώματα τῶν ἀθανάτων Θεῶν. Γνωστὸν τυγχάνει ἡμῖν τὸ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου πολύκροτον ρῆμα, δι' οὗ ἐπέγραψεν ὁ Ρουσσὸ τὸν Αἰμίλιον αὐτοῦ καὶ ἐξεσφενδόνισεν εἰς τὸ μέσον τῶν Ἀκαδημαϊκῶν τῶν Παρισίων προβαλόντων τὸ διαγώνισμα : « Πότερον, συνετέλεσαν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι εἰς τὴν τῶν ἡθῶν κάθαρσιν ἢ ἔβλαψαν ; » Συγγράφει καὶ ἐπιστέφει τὸ μέτωπον τότε τοῦ Αἰμιλίου τοῦ ὁ Ρουσσὸ μὲ τὴν ρῆσιν. « **Τὸ πᾶν ἀγαθὸν ἐστὶν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ ἐξερχόμενον, διαφθείρεται δὲ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀνθρώπων** ». Καὶ ὁ ἄνθρωπος

ἄρα ἐξ ἀρχῆς εἶνε καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἐξεφυλίσθη ὁμως εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἐὰν ὁ ἄνθρωπος πέφυκεν ἀγαθὸς καὶ ἀδιάφθορος, πάντες βεβαίως θὰ ἦσαν τοιοῦτοι· πῶς λοιπὸν διεφθάρη ἐν ταῖς χερσὶν ἀγαθῶν καὶ ἀδιαφθόρων; ἢ πῶς διεφθάρησαν οἱ διαφθεύραντες αὐτόν; Ἐν τούτοις ὁ Ρουσσῶ, κατὰ τὸ « ἐνὸς ἀτόπου δοθέντος μυρία ἄλλα ἔπονται », στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς ἀξιοῖ ἐν τέλει τὰ πάντα νὰ καταστραφῶσι, καὶ θεσμοὶ καὶ κοινωνικοὶ ὄροι καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν πρωτόγονον ἀρχικὴν αὐτοῦ κατάστασιν.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ εἰρημένα παραδεχόμεθα τὴν γνώμην τῶν τρίτων, οὓς ἀντιπροσωπεύει ἕτερα παιδαγωγικὴ ἐξοχότης, ὁ Πεσταλότης καὶ προσεπιλέγομεν τούτοις ἐπόμενοι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τοιοῦτος ὢν, ὅπως ἀποβῆ ἀγαθὸς καὶ ἐνεργεῖα ἐκδηλωθῶσιν αἱ ἐν αὐτῷ ἐγκείμεναι γεννητικαὶ δυνάμεις, ἀποτελειωθῆ δὲ κατὰ τὸ ἐφικτὸν εἰς πάγκαλον τοῦ Θεοῦ δημιουργήμα, ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, ἀγωγῆς δῆλον ὅτι καὶ παιδείας.

Διὰ τοῦτο, Κύριοι, καὶ Νομοθέται ἔξοχοι (Σόλων, Λυκοῦργος, Ζάλευκος, Χαρώνδας), ὅτε τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν οἰκοδομήματος ἔθετον προσχεδιάζοντες τὸ μεγαλεῖον λαῶν ὀλοκλήρων, μέλημα αὐτῶν πρώτιστον ἐθεώρησαν τὴν ἀγωγὴν τῆς εὐμαλάκτου νεότητος.

Φιλόσοφοι καὶ Παιδαγωγοὶ διαπρεπέστατοι (Πυθαγόρας, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Πεσταλότης) εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας διεisdύσαντες καὶ μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας τὰς λεπτοτάτας τῆς καρδίας διαθέσεις ἐξετάσαντες τὴν ἀγωγὴν καὶ παιδεῖαν ἔταξαν ὡς ἀπαραίτητον καὶ ἀλάνθαστον τῆς διαμορφώσεως αὐτῶν μέσον καὶ « **οὐ δεύτερον, οὐδὲ πάρεργον** ».

Περὶ ἡμιτελεῖς τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες (Βασίλειος, Γρηγόριος, Χρυσόστομος) ἅγιον τὸ ἦθος καὶ ἀγγελικὸν τὸν βίον ἔχοντες καὶ τοῦτον εἴτε ἀπ' ἄμβωνος εἴτε ἀπὸ τῶν φαινῶν σελίδων τῶν πολυχειμῶνων αὐτῶν συγγραμμάτων ὑπὲρ τῆς ἠθικοποιήσεως καὶ ἐξαγιάσεως τῆς ἀνθρωπότητος καταδαπανήσαντες, μεγίστην ἀπέδωκαν σημασίαν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ, καθ' ἣν ἡλικίαν ἢ ψυχὴ εὐπλαστος οὖσα ἀνεξίτηλοι καὶ δυσέκνιπτοι ἐναπομάσσονται αὐτῇ οἱ τῶν καλῶν ἠθῶν τύποι.

Μεγάλοι τῆς ἀνθρωπότητος Διδάσκαλοι (Σωκράτης, Χριστός, Παῦλος) ὀλοκαύτωμα ἑαυτοὺς παρασχόντες ὑπὲρ τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἀνθρωπότητος στεντορεία τῇ φωνῇ διεκήρυξαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκ παίδων ἐπιμελημένης ἀνατροφῆς.

Πολιτικοὶ τέλος καὶ στρατάρχαι μεγάλωννυμοὶ τὸ πεπτωκὸς μεγαλεῖον τῆς ἑαυτῶν Πατρίδος ἐζήτησαν διὰ τῆς διαπλάσεως τῆς νέας γενεᾶς ν' ἀνορθώσωσι.

Καὶ ἀφ' οὗ ἀτέχνως πῶς περιέγραψα τὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ἦν οἱ σκαπανεῖς τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ παιδεῖαν ἀπέδιδον, ἀφ' οὗ ἐν τῷ προομίῳ ἡμῶν ἐπεσκοπήσαμεν ἔξωθεν τὸ τῆς ἀγωγῆς καλλιπρεπὲς μέγαρον, ἔλθετε νῦν νὰ εἰσέλθωμεν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, εἰσχωρήσωμεν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Ἄλλ' ἐπιλείπει ἡμᾶς ἡ ἐσπέρα, ἐὰν ἐξ ἀπληστίας ζητήσωμεν νὰ περιέλθωμεν πάντα αὐτῆς τὰ πολυδαίδαλα διαμερίσματα, τὰ κεκοσμημένα ὑπὸ σμαράγδων καὶ ἀδαμάντων, οὓς ἀριστοτέχνιδες χεῖρες τῶν κατὰ καιροὺς φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν μετὰ περισσῆς χάριτος προσήρμισαν. Εὐλαβῶς δὲ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ εὐμενεῖ ἀκροάσει χρώμενος ἀντιπαρέρομαι μὲν καὶ ἐγκαταλείπω τὴν μακρὰν καὶ κοπιώδη ταύτην ἔρευναν, προβαίνω δὲ γοργῶ ποδὶ μεθ' ὑμῶν πρὸς τοὺς ἐγγύτατα πυλῶνας τοῦ θελκτικοῦ καὶ καταφύτου θολωτοῦ διαμερίσματος τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ μετὰ πολλῆς χάριτος, βαθύτητος καὶ ἀκριβείας περιγράψαντος τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν.

B!

Μέρος 1ον. — Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἦτο ἐκ Χαιρωνείας τῆς Βοιωτίας, ἔζησε δὲ ἀπὸ τοῦ 50 μέχρι τοῦ 120 μ. χ. ἔτους. Λαβὼν τὰ πρῶτα στοιχεῖα ὑγιοῦς ἀνατροφῆς ὑπὸ τῶν γονέων του ἐσπούδασεν εἰτα τὴν φιλοσοφίαν ἐν Ἀθήναις καὶ βραδύτερον μεταβὰς εἰς Ρώμην ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ὑφ' οὗ καὶ θερμῶς ἠγαπήθη. Ὁ Πλούταρχος ὑπῆρξεν εὐφυμαθέστατος καὶ σοφώτατος συγγραφεὺς τόσον ὡς ἱστορικός ὅσον καὶ ὡς φιλόσοφος. Ἐγραψε περὶ παίδων ἀγωγῆς, διότι ἔβλεπε μετὰ λύπης πεπτωκυῖαν τὴν ἠθικὴν, τὴν κοινωνίαν τείνουσαν εἰς ἐξαχρεῖωσιν, τὴν δὲ διαπαιδαγώγησιν τῶν παίδων ἐντελῶς ἀμελου-

μένην. Ὁ ἄπλετος τῆς καρδίας αὐτοῦ εὐγένης πόθος, ὁ πρὸς τὸ ἀγαθὸν σφοδρὸς αὐτοῦ ἐνθουσιασμός, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνωτέρω λεχθεῖσα θλίψις προέτρεψαν, ὅπως ἀναστηλώσῃ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κοινωρίας τὸ καταπεσόν ἠθικὸν μεγαλεῖον, ἐνισχύσῃ τὸ φρόνημα καὶ ἐξοτρήνῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀρετὴν διὰ πολλῶν ἱστορικῶν καὶ ἠθικῶν πολυτίμων συγγραμμάτων, ἰδίᾳ δὲ διὰ τῆς παρουσίας πραγματείας, ὅπως ἐκδέσῃ τοὺς ὄρους καὶ τὰς συνθήκας, ὑφ' ὧν δέον νὰ ἀνατρέφηται ὁ παῖς, καθ' ὅτι τὴν ἀνατροφὴν τούτου θεωρεῖ ὁ πολυειδήμων ἐκ Βοιωτίας ἱεροφάντης ὡς τὴν ἀσφαλεστάτην βᾶσιν τῆς προόδου καὶ ἀνυψώσεως τῆς πολιτείας κατὰ τὸ τῶν Πυθαγορείων «*Πόλεως ἀρχὰ ἡ τῶν νέων τροφά*».

Ὅλη ἡ ἀξιοσπουδάστος αὐτοῦ πραγματεία εἶνε διηρημένη εἰς 17 κεφάλαια, ἐν οἷς μετὰ πολλῆς ψυχολογικῆς ἀκριβείας συνυφαίνονται πᾶσαι αἱ περὶ ἀγωγῆς αὐτοῦ θεωρίαι. Ἐν αὐτῇ παραλαμβάνει τὸν παῖδα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του καὶ πρὸ αὐτῆς ἔτι, ἐξετάζει βαθμηδὸν ἐκάστην τῆς ἡλικίας φάσιν ὑποδεικνύων ταυτοχρόνως πάντα τὰ κατάλληλα μέσα τῆς ἀρίστης καὶ φυσικωτάτης διαπλάσεως τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων, παρακολουθεῖ αὐτὸν ἄνευ διακοπῆς καὶ μετ' ἐπιμελείας μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ πέραν αὐτῆς, μέχρις οὐ ἐνσκιρρώσῃ πλέον ἐν τῇ ψυχῇ ἔμμονον καὶ ἀμετάστατον τὸν ἀληθῆ διάκοσμον τῶν ἀρετῶν, τὸ προσῆκον ἦθος, τὴν ἀνθρωποποιὸν δύναμιν.

Ἄλλ' ἡμεῖς τὰ πνευματικὰ ταῦτα νήματα τῶν θεωριῶν αὐτοῦ πάντα συναγαγόντες καὶ περὶ τοὺς τρεῖς στήμονας, τῆς διανοίας, τοῦ ἦθους καὶ τοῦ σώματος συγλώσαντες ἀπεσχονίσασμεν εἰτα πρὸς εὐκολωτέραν κατανόησιν καὶ μείζονα ἡμῶν ὠφέλειαν.

Πρῶτον εἰς συνθήκας καὶ ὑποθήκας, αἵτινες δέον νὰ ὑφίστανται πρὸ τῆς ἐνάργεως τοῦ ἔργου τῆς ἀνατροφῆς.

Δεύτερον εἰς θεωρίας ἀποβλεπούσας τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξιν.

Τρίτον εἰς συμβουλὰς ἀφορώσας τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν.

Πρῶτον. — Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τὸ πρὸ τῆς ἐνάργεως τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς ὁ φιλόσοφος γνωματεύει, ὅτι ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως, διότι κρηπίδα

ἄλλης τῆς μετέπειτα ἐπιτυχοῦς διαπαιδαγωγήσεως ἀναγνωρίζει τὴν **εὐγένειαν**, τούτεστι τὴν ἐκ νομίμων γονέων καὶ δὴ καὶ ἀκαλίωτον τὸν βίον ἔχόντων καταγωγὴν. Ἄλλ' ἡ νόμιμος ἐπικοινωνία τῶν γονέων ὑποτίθησι βεβαίως ὑπαρξιν οἰκογενείας καὶ ταύτην ὁ συγγραφεὺς ὑπονοεῖ ὡς τὴν ἀδαμαντίνην βάσιν τῆς κοινωνίας. Ναὶ διότι ἡ οἰκογένεια εἶνε ἡ πρώτη καὶ ἡ μόνη φυσικὴ καὶ ὀργανικὴ μορφή τῆς κοινωνίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ζήσῃ καὶ εὐημερήσῃ αὕτη. Εἶνε ἡ ἱερὰ καὶ τετιμημένη πηγὴ, ἐξ ἧς ῥεεὶ μετὰ θεληγῆτρων ἡ ζωὴ τοῦ μέλλοντος! Εἶνε ὁ εὐωδέστερος ἀνθὼν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἡ εὐσχήμων ὄψις τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀποστρέψομεν τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς Δύσεως καὶ μέχρις αὐτῶν τούτων προσιπτόντων δηλητηριωδῶν μiasμάτων, τῆς ἀνατροπῆς τῆς οἰκογενείας, τῆς καταλύσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ καθεστώτος. Αὕτη ἔσται ἡ φαῦλος ὄψις τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἀσχήμων ὄψις τῶν πρὸς ἄλληλα σχέσεων τῶν φύλων. Ἡ ἀπόσβεις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ στερεώματος ἔσται φεῦ! ἡ ἀναστρος χειμερινὴ νύξ αὐτοῦ, ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ἴσως ἴσως καὶ . . . ὁ ἀνήλιος τάφος αὐτῆς! Δικαίως λοιπὸν ὁ ἡμέτερος Ἡθολόγος πρώτην εὐνοϊκὴν συνθήκην τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν ἀπαιτεῖ τὴν εὐγένειαν, τὴν ἐκ νομίμων δῆλον ὅτι καὶ εὐκλεῶν, εἰ δυνατόν, γονέων καταγωγὴν. Καθ' ὅτι αὕτη ἐξαίρει τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἐμβάλλει παθῆσιν καὶ ἐγγενῶς ἕξασιν ἠθικὰν. Ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ δυσγένεια τῶν τέκνων, ἡ νόθος αὐτῶν καταγωγὴ, ἡ συναίσθησις τῆς δυσκλείας τῶν γονέων ταπεινοὶ καὶ δουλοὶ τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἐξεντελίζει τὸν χαρακτῆρα, ποιεῖ αὐτὰ ἀνελεύθερα, παρέχει δὲ καὶ πρόχειρα τὰ ὄνειδα καὶ τὰς ὑβρεῖς εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ψέγωσι καὶ λοιδορῶσι. Μάρτυρα τῆς ιδέας αὐτοῦ συνεπάγεται καὶ τὸν Εὐριπίδην λέγοντα:

*« ὅταν δὲ κρηπὶς μὴ καταβληθῆ γένους ὀρθῶς,
ἀνάγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐκγόνους ».*

Τοῦτο εἶνε τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς καλῆς ἀνατροφῆς. Ἐτερον ὅμως ἐπίσης σπουδαῖον κεφάλαιον, ἑτέρα εὐνοϊκὴ συνθήκη σφόδρα συμβάλλουσα εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἀνατροφῆς, ὅστις ἐστὶν

ἡ ἀρετὴ, εἶνε τρία μετὰ τὴν γέννησιν ἀπαραίτητα στοιχεῖα ἢ φύσεις (ἢ εὐτυχῆς δῆλον ὅτι φύσεις), ἢ *διδασκαλία καὶ τὸ ἔθος*. Ἀπαραβάλατα ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν γεωργίαν. Τρία τινὰ ἀπαιτοῦνται, ὅπως εὐδοκιμήσῃ τι, γῆ ἀγαθὴ, φυτουργὸς ἐπιδέξιος καὶ σπέρματα γόνιμα. Ἐνευ τούτων ἡ προκοπὴ τόσον ἐν τῇ γεωργίᾳ ὅσον καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ καὶ παιδείᾳ εἶνε ἀδύνατος ἢ κολοβή. Διότι ὅσον καὶ ἂν ὑπάρχῃ εὐτυχῆς ἢ φύσις τοῦ γεννωμένου, ἂν μὴ τύχῃ μαθήσεως, ἀποβαίνει αὐτὴ τυφλὴ καὶ ἀχρηστος, ὅπως καθίσταται χέρσος καὶ ἄκαρπος ἢ ἀγαθὴ γῆ, ἂν μὴ τύχῃ καλλιέργειας. Τὰνάταλιν ἢ διδασκαλίαν, ἂν μὴ συναντήσῃ φύσιν εὐτυχῆ, ἀποβαίνει, ἂν ὄχι ἀτελέσφορος τοῦλάχιστον ἐλλιπῆς. Τέλος δὲ τὸ ἔθος, ἢ ἀσκησις δηλαδὴ καὶ τὸ παράδειγμα χωρὶς τῶν δύο πρώτων εἶνε ἐπίσης ἀτελές. Ὁ δὲ τυχὼν ἐκ φύσεως καὶ τῶν τριῶν τούτων εὐμενῶν στοιχείων εἶνε εὐδαίμων, εἶνε θεοφιλῆς.

Καταπολεμεῖ ὅμως ὁ Πλούταρχος τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι τὰ ἐλαττώματα καὶ αἱ ἐλλείψεις τῆς φύσεως δὲν περιστέλλονται ἢ δὲν ἐπανορθοῦνται διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ἡ φιλοπονία, λέγει, καὶ ἡ ἐπιμέλεια, ἢ ἕξ ἐπιμόνου καὶ δὴ καὶ πείσμονος καὶ ἀμεταστάτου τρόπου ἀδιάκοπος κατεύθυνσις τῆς ἀγωγῆς πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἀρετῆς πολλὰ δύναται νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἀναπληρώσῃ. Διότι καὶ τὰς πέτρας σταγόνες ὕδατος κοιλαίνουσι καὶ σίδηρος καὶ χαλκὸς ἐκτριβόνται διὰ τῆς συγχῆς ἐπαφῆς τῶν χειρῶν καὶ οἱ τροχοὶ τῶν ἀρμάτων ἀπαξ κατακαμφθέντες κατ' οὐδένα τρόπον δύνανται ν' ἀναλάβωσι τὴν προτέραν εὐθυγραμμίαν αὐτῶν πρὸς δὲ καὶ τὰ ἀγριώτατα τῶν θηριῶν συλλαμβανόμενα τιθασεύονται καὶ χειροῖθι καθίστανται καὶ αἱ ἀσθενεῖς σωματικαὶ φύσεις διὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν πόνων πολὺ εἰς ρώμην καὶ ὑγίαν προκόπτουσιν. Ἐξ ἀντιθέτου καὶ τὰ θαλερὰ δένδρα παραμεληθέντα στρεβλὰ καὶ ἄκαρπα γίνονται καὶ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων δι' ἀμέλειαν, ἀνασκησίαν καὶ τρυφηλότητα φθίνουσι καὶ ἔξαμβλοῦνται καὶ οἱ εὐγενεῖς τὴν φύσιν ἴπποι ἀδάμαστοι μείναντες σκληραίχηνες καὶ θυμοειδεῖς ἀποβαίνουσι. Τὰ ἀθρόα ταῦτα λαμπρὰ φυσικὰ παραδείγματα καταδεικνύουσιν ἡμῖν ἐναργῶς, ὅτι τὰς ἐλλείψεις ἢ τὰ ἐλαττώματα τῆς φύσεως ἐπανορθοῖ ἢ ἀναπληροῖ ἢ φιλοπονία καὶ ἡ ἐνδελεχὴς ἐπιμέλεια ἐν τῇ ἀγωγῇ.

Πολὺν οὕτω καὶ ἀθρόον, ἀλλὰ τερπνὸν καὶ ἐπίχαρι τὸν λόγον κατὰ τῶν ὧτων ἡμῶν ὁ φιλόσοφος, ὥσπερ βαλανεύς τις ἀπὸ ἀκενώτου βαλανείου, καταντήσας περὶ τῶν πρώτων συνθηκῶν τῆς ἀγωγῆς, μεταβαίνει ἤδη εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὸ περὶ διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ παιδὸς ἀναπτύξεως ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς χαιραγωγῆς τῆς βρεφικῆς ἡλικίας.

Δεύτερον. — Ἐν πρώτοις ἀπαγορεύει ῥητῶς τὴν ἀνάθεισιν τῆς τροφῆς τῶν τέκνων εἰς τροφούς καὶ τίτθας καὶ δὴ καὶ εἰς βαρβαροφώνους καὶ ὑπόξυλον καὶ κίβδηλον τὸ ἦθος ἐχούσας. Πρέπει, ἀνακράζει, αὐταὶ αἱ μητέρες νὰ τρέφωσι τὰ τέκνα καὶ τοῦτοις τοὺς μαστοὺς ὑπέχειν. Διότι συμπαιθέστερον ἐκθρέψουσι καὶ διὰ πλείονας ἐπιμελείας, ὡς ἂν ἔνδοθεν καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἔξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀγαπῶσαι τὰ τέκνα. Ἴδου ἀλήθεια σπινθηροβολοῦσα δι' ὅλης αὐτῆς τῆς λάμπειος! Ἴδου ὑποθήκη ἀλάνθαστος οὐδεμίαν ἀντίρρησην ἐπιδεχομένη! Ποία μήτηρ πρὸς τὸ ἐν ἀγκάλαις καὶ ἠρέμα διανοίγον τὰ τρυφερὰ χεῖλη τέκνον αὐτῆς προσβλέπουσα, πρὸς τὸ περισφιζτῶν ἔξ ἡλρότητας καὶ ἐπιθυμίας βλέμμα, εἶτα δὲ ἀπαλῶς ὑποσβεννύμενον ἐκ θυμηδίας καὶ ἀπολαύσεως κατὰ τὸ θηλάζειν προσατενίζουσα δὲν αἰσθάνεται δονομένην τὴν μητρικὴν καρδίαν, τὰς ἴνας αὐτῆς ἐκλεπτυνομένας, πυρώδη δὲ καὶ ὑποζέουσαν τὴν στοργὴν τείνουσαν νὰ ἐκχυθῆ ἀπὸ τοῦ στόματος εἰς ἅπειρα φιλήματα ἐπὶ τοῦ ἀγνοῦ προσώπου τοῦ τέκνου τῆς; Καὶ πότε ἄλλοτε θὰ σφρηλατηθῶσι τοσοῦτοι καὶ τηλικούτοι δεσμοὶ ἀδαμάντινοι μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνου, ἢ πότε ἄλλοτε ἢ μητρότης θὰ ἀναφανῆ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ; Ὁ βαθὺς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἐξιχναστής συνειδῶς, ὅτι αἱ μητέρες φύλητικώτεραι καὶ ἐπιρρεπέστεραι εἰς συμπάθειαν καὶ ἀγάπην γίνονται θηλάζουσαι αὐτὰ τὰ τέκνα τῶν μόνον οὐκ ἀνακράζει: Μητέρες, μὴ παραδίδετε τὰ ἐν γάλαξιν ἡμῶν τέκνα εἰς τροφούς καὶ τίτθας ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, διότι ὑποβολιμαίαν καὶ ψευδῆ ἔχουσι τὴν ἀγάπην, ἅτε μισθοῦ φιλοῦσαι. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ φύσις σὲ ἔταξε τοκάδα γαλακτοτρόφον τὸ γάλα μετὰ τὸν τοκετὸν ὑπεμφαίνουσα. Ἐάν δὲ δι' ἀποχρῶντα φυσικὸν ἢ ἕτερον λόγον ἀναγκάζεσθε τοῦτο ποιεῖν, ἀναζητήσατε τροφούς οὐ τὰς τυχοῦσας,

ἀλλ' ὅσον τὸ δυνατόν μάλιστα χρηστὰς, *πρώιστα πάντων Ἑλληνίδας τοῖς ἡθεσι*. Διότι τὰ ἡθῆ τῆς τροφῆς μεγίστην ἐπίδρασιν ἔχουσι καὶ μονοουχὶ ἐντήκονται ἐν τῇ ὑγρῇ ψυχῇ τοῦ τροφίμου. Ὅπως φροντίζετε τὰ μέλη τοῦ σώματος εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεως νὰ φύονται ὀρθὰ καὶ ἀστραβῆ, σπαργανοῦτε δ' ἐπὶ τούτῳ ἐπιμελῶς τὰ τέκνα σας, οὕτω πρέπει καὶ τὰ ἡθῆ αὐτῶν ὀρθῶς νὰ διαπλάττητε καὶ ῥυθμίζητε. Καὶ πρὸς τοῦτο φροντίζετε ὅχι μόνον αἱ τροφοὶ καὶ αἱ παιδαγωγοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀμιλικεῖς καὶ συμπαίκτορες αὐτῶν νὰ ὦσι χρηστοὶ κατὰ τὰ ἡθῆ, Ἑλληνίζοντες τῇ φωνῇ, οὐχὶ δὲ βίβαροι τινες, ἀδέσποτον τὴν ἀγωγὴν καὶ μοχθηρὸν τὸ ἦθος ἔχοντες. Ἀπομακρύνετε αὐτοὺς ἀπὸ τούτων, διότι ὀρθῶς ἔχει λεχθῆ, « *ἂν χολῶ παροικίσης ὑποσκάζειν μαθήση* ».

Ὁ παῖς ὑπὸ τοιαύτην ἐνδελεχῆ μέριμναν καὶ σθεργὴν ἀνατροφεὶς καὶ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς παιδικῆς του ἡλικίας οὕτω διελθὼν ἐγκαταλιμπάνει πλέον τὴν ἀχώριστον μητρικὴν ἀγκάλην, ἐν ἣ ἀθορύβως ἐτελέσθη ἡ πρώτη ἐξάγνις τῆς καρδίας του καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν τέμενος τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας, ἵνα τελείως ἐξαγιασθῇ· εἰσέρχεται εἰς τὸ συστηματικὸν στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐπιστήσωσι πολὺ τὴν προσοχὴν τῶν οἰγενεῖς. Τὸ κυριώτατον πάντων εἶνε ἡ ἐκλογὴ τῶν παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων. Τούτους κατὰ τρόπον ἰδεώδη σκιαγραφεῖ ὁ Πλούταρχος. Ἄπαιτεῖ νὰ ὦσι *καὶ τοῖς βίοις ἀδιάβλητοι καὶ τοῖς τρόποις ἀνεπίληπτοι καὶ ταῖς ἐμπειρίαις ἄριστοι*, διότι εἶνε οἱ ὑπέρτατοι παράγοντες τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν γενεῶν. Κακίξει δριμύτατα τοὺς πατέρας ἐκείνους, οἵτινες δι' ἀγνοίαν ἢ δι' ἀπειρίαν παραδίδουσι τοὺς παῖδας τῶν εἰς ἀνθρώπους ἀναρμοδίους ἢ διεφθαρμένους. Μετ' ἀναγκαστικῆς ἀνακοχλαζούσης καὶ σχελιασμοῦ πικροτάτου ἐπιτίθεται κατ' ἐκείνων, οἵτινες, ἐν ᾧ γνωρίζουσι τὴν ἀπειρίαν καὶ δὴ καὶ μοχθηρίαν παιδευτῶν τινῶν, ἐπιτρέπουσιν αὐτοῖς τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν παίδων αὐτῶν, εἴτε εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν φίλων χαριζόμενοι εἴτε γινόμενοι θύματα χαμερποῦς κολακείας. Ζεῦ καὶ Θεοὶ πάντες, ἀναφωνεῖ περὶ πλείονος ποιοῦνται οὗτοι καὶ περὶ πλείστου ἔχουσι τοὺς ζητοῦντας τὴν χάριν ἢ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν; Καὶ τίς νοσῶν ἠθελε προσημῆσθαι τὸν μέλλοντα νὰ

ἐκτερματίσῃ αὐτὸν ἀμαθῆ καὶ ἄπειρον ἰατρὸν ἀντὶ τοῦ ἐπιστήμονος καὶ ἐμπείρου; Ἡ τις ναύκληρος καὶ ἐφοπλιστὴς τὸν ἄριστον παραγκωνίσας πλοίαρχον τὸν χειρίστον ἤθιλε προτιμήσῃ, διότι παρεκλήθη ὑπὸ φίλων; Ἐπειτα δὲν εἶχε δίκαιον ὁ μέγας ἐκεῖνος Σωκράτης, ὅστις ἐν τῷ ἀγίῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων ἐνθουσιασμῷ ἔλεγεν ὅτι, ἐὰν ἦτο δυνατόν καὶ μέχρι τῶν ἄστρον νὰ μετεωρισθῆ, ἐκεῖθεν δὲ νὰ ρήξῃ κραγὴν: « Ἄνθρωποι, ποὶ φέρεσθε, οἵτινες περὶ χρημάτων μὲν πᾶσαν μέριμναν καὶ σπουδὴν καταβάλλετε, περὶ δὲ τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ τῶν υἱῶν ὑμῶν, πρὸς οὓς πάντα ταῦτα θὰ ἀφήσητε, ὀλιγότερον φροντίζετε; »

Οἱ πατέρες οὗτοι τῇ ἀληθείᾳ οὐδοποῦσὼν διαφέρουσιν ἐκείνων, οἵτινες περὶ τῆς κομψότητος τοῦ ὑποδήματος φροντίζουσι, περὶ δὲ τοῦ ποδός των οὐδεμίαν φροντίδα λαμβάνουσιν. Ἄλλοι δὲ τινες εἰς τοιοῦτον σημεῖον φιλαργυρίας καὶ μισοτεκνίας ἐξικνουῦνται, ὥστε ἵνα μὴ πλείονα μισθὸν δαπανήσωσιν, ἀνθρώπους μηδεμίαν ἀξίαν ἔχοντας προτιμῶσι τῶν τέκνων αὐτῶν παιδεύτας, εὐφρων ἀμάθειαν ἐπιδιώκοντες. Διὰ τοῦτο μετὰ πολλῆς εὐφυνίας, ἀλλὰ καὶ σαρκασμοῦ Ἀρίστιππος ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους ἐπέσκαψε τὸν πατέρα, ὅστις ἠρώτησεν αὐτόν, πόσον μισθὸν ἤθιλε ζητήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ τέκνου του. Ὅτε « **χιλίας, ἀπήνησε, δραχμάς** », « Ἡράκλεις, εἶπεν, ἀντὶ χιλίων δραχμῶν δύναμαι ν' ἀγοράσω ἐν ἀνδράποδον » « λοιπὸν δύο θὰ ἔχης τότε, τοῦτο καὶ τὸν υἱόν σου ».

Οὕτως ἀγανακτῶν καὶ θλιβόμενος ὁ πολῦτιμος παιδαγωγὸς διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν ἢ τὴν σαθρὰν μόρφωσιν τῶν παιδίων, δι' ἣν εὐθύνονται αὐτοὶ οἱ γονεῖς, ἐκτραγωδεῖ ἐν κατακλιδί τὰ ὀδυνηρὰ καὶ ὀλέθρια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Οἱ τοιοῦτοι, λέγει, ἀπαίδευτοι καὶ ἀνερμάτιστοι ἠθικῶς υἱοὶ, ὅταν γίνωσιν ἄνδρες τὸν σῶφρονα καὶ ὑγιᾶ βίον ἀπολακτίσαντες ἐπὶ τὸν ἄτακτον καὶ ἀνδραποδώδη καὶ χαμαιζηλον βίον τρέπονται. Τότε φέρονται ἀχαλίνωτοι πρὸς τὰς ἡδονάς, βαίνοσι κατὰ κρημνῶν, θλίβονται καὶ μετανοοῦσιν οἱ γονεῖς, ἀλλ' εἶνε πλέον ἄργά. Πόσα τοιαῦτα πικρὰ παραδείγματα ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ βλέπομεν. . . .

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τὰ αὐτὰ περίπου αἰσθάνεται καὶ ὁ Πλάτων. Ἐχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἀβουλίαν ἢ ὀλιγορίαν καὶ ἀπειρίαν καὶ κουφότητα γονέων τινῶν ἐπὶ τῇ μορφώσει τῶν τέκνων των

καὶ προνοῶν περὶ ταύτης ἀπαιτεῖ ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ, *αὐτὴ ἡ πολιτεία* ἀπὸ κοινοῦ ὁμοιομόρφως νὰ ἀνατρέφῃ καὶ ἐκπαιδεύῃ τὰ τέκνα, διότι θέλει τὸν παῖδα ἐκπαιδευόμενον καὶ αὐξανόμενον διὰ τὴν Πολιτείαν. Μετὰ φωνῆς δ' ἐπιτασσοῦσης τὸ ὁμοιομόρφον τῆς ἐκπαιδεύσεως διώκων ἐπιφωνεῖ: *Οἱ παῖδες ἀμφοτέρων τῶν φύλων δεόν ν' ἀναπτύσσονται καὶ ἐκπαιδεύονται ἐξ ἴσου καὶ δημοσίᾳ, οὐχὶ ὅπως οἱ γονεῖς, ἀλλ' ὡς ἡ Πατρίς βούλεται· ἐὰν δὲ μὴ βούλωνται, ἐξ ἀνάγκης αὐτοὺς παιδεύ-
τέον, ὡς τῆς Πατρίδος μᾶλλον ἢ τῶν γεννητόρων ὄντας* (Νόμος ζ', 11).

Δύο βαρυνσημίαντος γνώμας ἐξαγγέλλει διὰ τούτων ὁ Πλάτων, αἵτινες ἀπετέλεσαν σήμερον τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων λαῶν. *Τὸ καθολικὸν δῆλον ὅτι καὶ ὑποχρεωτικὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὸ ἀρτίπον καὶ ἰσότημον τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπὶ τῶν ἀρρένων καὶ τῶν θηλέων* ἵνα μὴ, προσεπιλέγει, ἑτερόσκελον ποιήσωμεν τὴν κοινωνίαν, « *θαυμαστὸν γὰρ ἀμάρτημα νομοθέτη τοῦτ' αὐτὸ γίγνοιτε* ». Τὰ θέσφατα ταῦτα πρῶτος ὁ Πλάτων ἐξήνεγκε· δὲν εἶνε θεωρία τῶν νεωτέρων, ὡς οἱ ἐκ τῶν κατασταζουσῶν σταγόνων τῆς πολυῤῥαγοῦς καὶ ἀκενώτου πηγῆς τῶν ἀρχαίων ἐκπαλαι νοτιζόμενοι Γερμανοὶ κανχῶνται, ὅτι πρῶτοι ἐπενόησαν καὶ ἐφήρμοσαν.

Ἄλλ' ἐπανεῖθωμεν εἰς τὸν προσφιλεῖ ἡμῶν παιδαγωγόν. Ὁ Πλούταρχος, ἀφοῦ οὕτως ἐξεικόνισε τὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τῶν παιδευτῶν καὶ τῆς παιδείας, εἰσέρχεται εἰς τὰ καθ' ἕκαστον αὐτῆς μέρη καὶ ἐξετάζει τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα ἀγαθὰ.

Ὡς κορωνίδα καὶ ἐπίστεψιν πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν τίθησι τὴν *σπουδαίαν ἀγωγὴν καὶ τὴν νόμιμον παιδείαν*. Διότι αὐταὶ καὶ μόνον εἶνε τὰ συνεργὰ μέσα πρὸς ἀρετὴν καὶ ἀληθῆ εὐδαιμονίαν διεγείροντα ἀκατάπανστον ὄρμην καὶ ἔρωτα πρὸς τὸ ἀγαθόν. Νόμιμον παιδείαν ἔννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὴν ὀρθήν, ἣν καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ περιέγραψεν: « *ὀρθὴ παιδεία εἶνε ἡ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδεία, ἡ καθιστώσα τὸν ἀνθρώπον ἐπιθυμητὴν τοῦ γενέσθαι τέλειον, ἐραστὴν τοῦ ἀγαθοῦ, ἀρχεῖν τε καὶ ἀρχεσθαι μετὰ δίκης* ». Ὡστε εὐρίσκειται ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὸν Πλάτωνα ὁ ἡμέτερος ἱερο-

φάντης, πλὴν ὅτι ὀνομάζει αὐτὴν ἀλλέως ἀγωγὴν σπουδαίαν καὶ παιδείαν νόμιμον. Πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, τὰ νομιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀγαθὰ (ἐξακολουθεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε αὐστηρᾶς κρίσεως ὁ φιλόσοφος), οἷον ἡ εὐγένεια, ὁ πλοῦτος, ἡ δόξα, τὸ κάλλος, ἡ ὑγεία, ἡ ἰσχὺς, ἡ ρώμη εἶνε ἀσταθῆ, ἀβέβαια καὶ δὴ καὶ τινα μάταια καὶ ἐφήμερα. Ἡ εὐγένεια λ. χ. εἶνε μὲν πολῦτιμον, ἀλλ' ἀγαθὸν τῶν προγόνων ὁ πλοῦτος εἶνε καλόν, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τύχης, ἐφήμερον δὲ καὶ ὄλωσ' ἀβέβαιον ἡ δόξα σεμνὸν μὲν, ἀλλ' ἡ κτῆσις αὐτῆς ἀπίθανος· τὸ σωματικὸν κάλλος ζηλωτὸν μὲν καὶ περιμᾶγητον, ἀλλ' ὀλιγοχρόνιον ἡ ὑγεία πολῦτιμον, ἀλλ' εὐμετάβλητον ἡ ἰσχὺς τέλος ζηλωτὸν, ἀλλὰ τῇ νόσῳ καὶ τῷ γήρατι εὐάλωτον. Μόνον ἡ παιδεία εἶνε τὸ τῶν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀγαθῶν ἀθάνατον καὶ θεῖον καὶ ἀναφαιρέτον. Πρὸς ἐπικύρωσιν τούτου ἀναφέρει βαρυσήμαντον γνώμην Στίλπωνος τοῦ ἐκ Μεγάρων φιλοσόφου. "Ὅτε ἡ Πατρίς αὐτοῦ ἐάλω καὶ διηρπάγη ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ἐρωτηθεὶς εἰάν εἶχεν ἀπολέσῃ τι, ἀπαθῶς ἀπήντησεν « οὐχὶ βεβαίως, πόλεμος γὰρ οὐ λαφυραγωγεῖ ἀρετὴν ». Καὶ ὁ Σωκράτης ἐρωτηθεὶς τίνα ὑπόληψιν ἔχει περὶ τοῦ Μεγάλου βασιλέως καὶ ἂν θεωρῇ αὐτὸν εὐδαίμονα, ἀπήντησε· « δὲν γνωρίζω πῶς διαίκεται πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ παιδείαν » διότι, ὡς ἐγὼ φρονῶ, εἰς ταύτην κεῖται ἡ εὐδαιμονία.

Ἄλλ' ἡ παιδεία ἐπιθυμεῖ ὁ Πλούταρχος νὰ ἐπεκτείνηται ἐπὶ πάντων τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων οὕτως, ὥστε οἱ παῖδες νὰ κοινωνήσωσι καὶ μεταλάβωσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκπαιδεύσεως παντὸς τοῦ τῆς ὀρθῆς παιδείας ἀγαθοῦ πρὸς τὸν τελικὸν πάντοτε σκοπὸν αὐτῆς, ἐπὶ πάντων ὅμως τῶν μαθημάτων δεόν νὰ ἴσταιται ἡ φιλοσοφία, ἣτις ἐστὶ τὸ κορυφῶμα τῆς παιδείας. Δι' αὐτῆς ἡ ἡβῶσα ἡμῶν νεότης θὰ γνωρίσῃ, πῶς πρέπει νὰ φέρηται πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τοὺς γονεῖς, πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, πρὸς τοὺς νόμους, πρὸς τοὺς ἄλλοτριους, πρὸς τοὺς ἄρχοντας, πρὸς τοὺς φίλους, πρὸς τὰς γυναῖκας, πρὸς τοὺς οἰκέτας. Ὑπ' αὐτῆς κατανασθέντες θὰ γνωρίσωσιν, ὅτι ὀφείλουσι τὸν μὲν Θεὸν νὰ σέβωνται, τοὺς δὲ γονεῖς νὰ τιμῶσι, τοὺς πρεσβυτέρους νὰ αἰδῶνται, εἰς τοὺς νόμους νὰ πειθαρχῶσιν, εἰς τοὺς ἄρχοντας νὰ πείθωνται, τοὺς φίλους νὰ ἀγαπῶσι, πρὸς τὰς γυναῖκας νὰ σωφρονῶσι, πρὸς

τὰ τέχνα των νὰ ὦσι φιλόστοργοι καὶ τοὺς δούλους νὰ μὴ περιϋβρίζωσι πρὸς δὲ τούτοις μίτε εὐτυχοῦντες ἄγαν περιχαρεῖς, μίτε δυστυχοῦντες ἄγαν περιλυποί, μίτε κατὰ τὰς ἡδονὰς ἐκλυτοὶ καὶ ἀχαλῖνοι, μίτε κατὰ τὴν ἀργίην των παράφοροι καὶ θηριώδεις.

Σπουδαῖον λόγον κάμνει ἐνταῦθα ὁ πρῶτος καὶ λεπτὸς τοῖς αἰσθήμασι παιδαγωγὸς καὶ ἐπὶ τῶν παιδευτικῶν τρόπων τοὺς ὀποίους θὰ μεταχειρισθῶμεν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας. Ὡς μόνον παιδευτικὰ μέσα συνιστᾷ τὰς **παρανέσεις καὶ τοὺς λόγους, ἰδίᾳ δὲ τὸν ἔπαινον καὶ τὸν ψόγον.** Ἀποσκορακίζει μετ' ἀγανακτικῆς τὰ κτηνήματα καὶ τοὺς αἰσισμῶς, οἵτινες ἀρμόζουσιν εἰς ἀνδραποδώδεις καὶ κτηνώδη τὴν φύσιν ἔχοντας, οὐχὶ δὲ εἰς παῖδας ἐλευθέρους ἀνδρῶν ἐλευθέρων. Αἱ ἀλγηδόνες καὶ αἱ ἄλλαι σωματικαὶ κακώσεις ἐτραχύνουσι, λέγει, τὸ ἦθος τοῦ παιδός, ἀπαμβλύνουσι τὸ αἶσθημα καὶ ἐμβάλλουσι ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς κόπους, οὐχὶ δὲ σπανίως δυστράπελον καὶ δυσχάλινον καὶ ἀνάλητον αὐτὸν ἀπεργάζονται. Εἷς ἔπαινος ἐν καιρῷ, εἷς ψόγος δριμύς ἐν ὥρᾳ καταλλήλῃ, δύναται νὰ συγκλονίσῃ τὸ συναισθητικὸν τοῦ παιδός· εἶνε ἐπομένως ὠφελιμώτερον πάσης κακώσεως. Ἄλλὰ προσοχή! μὴ ἡ χρῆσις αὐτῶν γίνῃ κατὰχρησις, ἐπιλέγει. Ὁ ἔπαινος καὶ ὁ ψόγος δεόν νὰ γίνηται μετὰ φειδωλότητος ποικίλως καὶ ἐναλλάξ οὕτως, ὥστε διὰ μὲν τοῦ ψόγου καὶ τῶν ἐπιπλήξεων, ἂν ποτε θρασύνονται καὶ πειρῶνται ν' ἀποπτύσωσι τὸν χαλινόν, νὰ ἐπαναφέρωμεν εἰς τὴν αἰδῶ ἀνέλκοντες τὸν χαλινόν, πάλιν δὲ ἀνεπαισθήτως χαλαροῦντες διὰ τῶν ἐπαίνων νὰ ἐμψυχῶμεν καὶ παραθαρρύνωμεν αὐτούς. Ἀπαράλλακτα ὅπως ζῆνονουσιν αἱ θηλάστριαι ὅταν τὰ παιδιά κλανθιμώσωσιν εἰς παρηγορίαν τὸν μαστὸν πάλιν παρέχουσιν. Ἡ χρῆσις τῶν πολλῶν ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων εἶνε βλαβερὸν, διότι καθιστᾷ τοὺς παῖδας ἐκ διαμέτρου ἐπιηρόμενους, πεφουσημένους δίκαν ἀσκῶν, ἐγωϊστὰς καὶ ματαιόφρονας. Τὰ παιδευτικὰ ὅμως ταῦτα μέσα θεωρῶν ἀδυστηρὰ καὶ πῶς πικρὰ ὁ γλυκὺς τῶν παίδων προστάτης μετριάζει τὴν δηθὴν ἀδυστηρότητα αὐτοῦ καὶ παραινεῖ ἐν τέλει, ὅπως ἐπιεικέστερον κρῖνωμεν τὰ ἑλαττώματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐνθυμούμενοι ὅτι ἐγενόμεθα καὶ ἡμεῖς ποτε παῖδες. Νὰ μιγνύωμεν, λέγει, τὸ τέλος τραχὺ καὶ ἀπότομον τῆς ἐπιπλήξεως μὲ τὸ γλυκὺ

εὐμενές καὶ πρῶτον τῆς καρδίας μιμούμενοι τοὺς ἰατροὺς, οἵτινες τὰ πικρὰ τῶν φαρμάκων καθηδύνουσι διὰ γλυκῶν χυμῶν.

Καὶ ὁ Πλάτων μετὰ πολλῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης πολὺν ὡσαύτως περὶται λόγον καὶ μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει εἰς τοὺς παιδευτικούς τρόπους καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀνατροφῆς. Οἱ παιδευτικοὶ τρόποι ἀσκοῦσι, λέγει, μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Αἱ μὲν ἀλγηδόνες καὶ αἱ λύπαι καὶ αἱ κακώσεις καὶ ἀπειλαὶ ταπεινοὺς καὶ ἀνελευθέρους καὶ μισανθρώπους ποιοῦσι τοὺς παῖδας, ἡ δὲ τρυφή καὶ ἡδονικὴ ἀνατροφή, οἱ διηνεκεῖς ἔπαινοι καὶ αἱ θωπεῖαι διαφθείρουσιν ἐντελῶς αὐτούς: « *ἔστι γὰρ οὖν ἡμῖν ἡ τοιαύτη πρᾶξις διαφθορὰ μεγίστη πασῶν* » (Νόμος ζ', 3).

Καὶ ἐπὶ τῆς πορείας, ἣν πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ καθόλου ἀνάπτυξις, δίδει ἡμῖν πολλὰς σωτηριώδεις ὑποθήκας καὶ συμβουλίας. Ἡ διανοητικὴ τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξις πρέπει νὰ γίνηται ὅλως ἀβιάστως καὶ συμμετρικῶς. Κακῶς πράττουσιν τινες τῶν γονέων ζητοῦντες παρὰ φύσιν, πρὸ τῆς ὥρας, δι' ἀδιακόπου ἐνασχολήσεως καὶ ὑπερμέτρου ἐργασίας ν' ἀναπτύξωσι τὰς διανοητικὰς τῶν τέκνων αὐτῶν δυνάμεις σύροντες καὶ τανύοντες αὐτὰς δίκην ἐλαστικοῦ. Ὁ νοῦς τοῦ παιδὸς δ' ἐνε ἐλαστικόν. Πολλοὶ γονεῖς περιπίπτουσιν εἰς τὸ δεινὸν τοῦτο ἐλάττωμα. Ἐπιθυμοῦσι νὰ τελειώσωσιν οἱ παῖδες αὐτῶν τὰς σπουδὰς τῶν ὅσον τὸ δυνατόν ἐνωρύτερον, παρὰ φύσιν καὶ παρὰ τὴν σωματικὴν αὐτῶν αὔξησιν. Ἄλλ' ἐντελῶς καταστρέφουσιν αὐτούς καὶ καταδικάζουσιν ἔπειτα εἰς μαρασμὸν καὶ σωματικὴν ἀτροφίαν, ὡς ἤθελον μαράνη καὶ διαφθείρη ῥόδον ἐγκεκλεισμένον εἰσέτι εἰς τὴν κάλυκα αὐτοῦ, ἂν ἐπειρῶντο διὰ τῶν διακτύλων παρὰ φύσιν καὶ βία ν' ἀνοίξωσιν αὐτό. Οὐχί· ἡ ἀνάπτυξις δεόν νὰ γίνηται ἀβιάστως καὶ σχεδὸν ἀνελπισθίτως ἀπαράλλακτα, ὡς γίνεται ἐν τῇ φύσει ἡ ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν ὄντων. *Ἐκαστον σημεῖον ἀναπτύξεως εἰς ἐκάστην μονάδα χρόνου δεόν νὰ εἶνε ἀποκορυφωσις μὲν ὅλων τῶν προηγουμένων ἐπὶ τούτῳ λειτουργιῶν, βᾶσις δ' ὅλων τῶν ἐπομένων*. Παράδειγμα παρέχει ἡμῖν εἰς τοῦτο αὐτὴ ἡ φύσις, ἡ τε ἔμφυχος καὶ ἡ ἄψυχος. Καὶ τὰ φυτὰ δὲν αὔξάνονται κατὰ σπιθαμὰς ἀποτόμως δι' ἁλμάτων, ἀλλ' ἡρέμα, ἀπαλῶς καὶ ἀνελπι-

σθήτως. Ταῦτα διὰ μὲν τοῦ μετρίου ὕδατος τρέφονται, διὰ δὲ τοῦ ὑπερμέτρου πνίγονται. Καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον παρατηροῦμεν σπουδὴν καὶ ἐργήγορον, ἀλλὰ καὶ ὕπνον καὶ ἀνάπαυσιν· παρατηροῦμεν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην. Τὸν χειμῶνα καὶ τὰς τρικυμίας διωδέχεται ἡ εὐδία καὶ ἡ γαλήνη, τὰς δὲ ἐργασίμους ἡμέρας αἱ ἑορταὶ καὶ αἱ πανηγύρεις.

Οὕτω χειραγωγεῖ τὸν πρόσηβον ἤδη παῖδα ἡμῶν ὁ φιλόσοφος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὅτε πειρατὰι ν' ἀφήσῃ αὐτὸν ἐλεύθερον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔννοεῖ νὰ πράξῃ τοῦτο. Μακρόθεν ἔτι δεικνύει τῷ πρωτοτείρω αὐτοῦ τροφίμῳ, τῷ μετὰ τσσαύτης μερίμνης ἀνατραφέντι, τοὺς διαφόρους ὀμίλους τῶν ἀνθρώπων, τὰς διαφόρους συναναστροφάς, τὰς ἀτραποὺς καὶ τὰς λεωφόρους, τὰς γωνίας καὶ τὰς πλατείας, τὰ τέλματα καὶ τοὺς ἀνθῶνας, τὰς παραβύστους καὶ ὑγρὰς καὶ μαρμαρώδεις τρώγλας, προσθέτει δ' αὐτῷ τε καὶ τῷ συνακολουθοῦντι καὶ ἐνωτιζομένῳ γονεῖ, ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τὰς κακὰς συναναστροφάς, τὰ μαρμαρώδη κηφηγεῖα καὶ τὰς αἰσχρολογίας, διότι αὐταὶ παρασκευάζουσιν εἰς τὰς αἰσχρὰς πράξεις: **• λόγος γὰρ ἔργου σκιῆ**» κατὰ τὸν Δημόκριτον. Διὰ δριμυτάτης ἰδίας γλώσσης καυτηριάζει ὁ ἐλικρινῆς τῶν παιδῶν παραστάτης καὶ μυσταγωγὸς τοὺς κόλακας, τοὺς ὀλετήρας τούτους τῶν κοινωνιῶν. Οὐδὲν γένος ἐξωλέστερον τούτων ὑπάρχει, δεινὸν καὶ ἐπίφοβον παντὶ μὲν ἀνθρώπῳ, ἰδίᾳ δὲ τῇ νεότητι. Οὗτοι χαμερπεῖς, κίβδηλον τὴν ὑπόστασιν καὶ ἄφθονον τὸ δέλεαρ ἔχοντες, ἄνευ φρονήματος ἐλευθέρου, ἀποζῶντες οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδίων τετιμημένων κόπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἰδρωτός καὶ τῶν ἐντίμων ἀποταμευμάτων τῶν ἄλλων, διαφθεῖρουσι τοὺς νέους, ἂν μὴ καὶ τοὺς πατέρας αὐτοὺς προορῖζους. Διὰ τοῦτο παροτρύνει αὐστηρῶς νὰ ἐκδιώκωμεν τὰ μιὰρὰ ταῦτα θρέμματα ἀφ' ἡμῶν.

Ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρὸς τούτοις, ὅταν εἰσέλθωσιν οἱ πρόσηβοὶ ἡμῶν παῖδες, ὀφείλουσι νὰ εἶνε εὐπροσήγοροι καὶ φιλοπροσήγοροι πρὸς πάντας, ὀμήλικας καὶ πρεσβυτέρους. Τοῦτο δ' ἀπαιτεῖ ὁ Πλούταρχος αὐτοὶ οἱ γονεῖς νὰ διδάξωσιν αὐτοῖς. Ἡ εὐγένεια καὶ ἡ λεπτότης νὰ μὴ κρέματα εἰς τὰ χεῖλη καὶ εἰς τοὺς τετορνευμένους μόνον τρόπους τοῦ χαιρετᾶν καὶ ὑποκλίνεσθαι, τοὺς ἐπι-

πλάστους, τοὺς ὄζοντας ψευδοπολιτισμοῦ, ἀλλὰ νὰ βασιλεύῃ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐκπέμπῃ τὰς ἀκτῖνάς της πρὸς τὰ ἔξω. Ὁφείλουσι νὰ διδάξωσιν αὐτοὺς νὰ εἶνε ἐνδοτικοὶ καὶ μετριόφρονες εἰς τὰς συζητήσεις, διότι ὄχι μόνον τὸ νικᾶν εἶνε καλόν, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ γνωρίζῃ τις νὰ νικᾶται, ὅπου τὸ νικᾶν ἀποβαίνει βλαβερόν. Μιάμυρα δὲ τούτου συνεπάγεται καὶ τὸν Εὐριπίδην λέγοντά που :

*• δυοῖν λεγόντων, θάτέρον θυμουμένον,
ὁ μὴ ἀντιτείνων τοῖς λόγοις σοφώτερος ».*

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις πρὶν ἢ ἀπολύσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν πολιτείαν, ὀφείλουσι νὰ διδάσκωσι καὶ ἐθίζωσιν αὐτοὺς εἰς τέσσαρά τινα σπουδαῖα στοιχεῖα τῆς ἀρετῆς. Εἰς τὸ *ἀσκεῖν τὸ βίον ἀτύφωτον*, εἰς τὸ *κατέχειν τὴν γλῶτταν*, εἰς τὸ *ὑπεράνω ὀργῆς γίγνεσθαι καὶ τὸ κρατεῖν τῶν χειρῶν*. Πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν σπουδαίων τούτων στοιχείων τῆς ἀρετῆς ἀναφέρει πολλὰ ὄραϊα παραδείγματα ἀνθρώπων, οἵτινες διὰ τὸ μὴ κρατεῖν τῆς χειρὸς ἢ τῆς γλώσσης, δι' ἀθυροστομίαν ἢ κλοπὴν κατέστρεψαν ἑαυτούς. Γύλιππος ὁ Λακεδαιμόνιος λ. χ. ἐν ᾧ τοσαύτην ἐκτίησατο δόξαν ἐν Σικελίᾳ, ἀπέβαλεν εἴτα αὐτὴν διὰ τὸ μὴ κρατεῖν τῆς χειρὸς. Γενόμενός ποτε κομιστῆς χρημάτων εἰς τὴν Σπάρτην λάθρα τὰς ραφὰς τῶν σακκίων κάτωθεν ἀναλύσας καὶ ἀρκετὸν χρῆμα ἐξ ἐκάστου ἀφαιρέσας πάλιν συνέδραψεν ἀγνοῶν, ὅτι ἐνυπῆρχε γραμματίδιον ἐντὸς ἐμφαῖνον τὸν ἀριθμὸν τῶν χρημάτων. Ὑστερον δ' ἀνακαλυφθεὶς ἀπηλάθῃ ἐκ τῆς Σπάρτης.

Καὶ διὰ τὸ ἀόρητον, τὸ ὑπεράνω δηλαδὴ τῆς ὀργῆς γίγνεσθαι, ἀναφέρει ζοηρὰ καὶ δυσμίμητα παραδείγματα. Ὅταν ποτὲ θρασύς τις καὶ βδελυρὸς ἐλάκτισε τὸν Σωκράτη καθ' ὁδὸν, οὗτος βλέπων τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγανακτοῦντας καὶ ταρασσομένους ἀτάραχος αὐτὸς εἶπεν· *« εἰάν ὄνος μὲ ἐλάκτισεν ἠθέλετε ἔχει τὴν ἀξίωσιν ν' ἀντιλακτίσω αὐτόν; »* Ἐν δὲ τῷ θεάτρῳ διακοιμωδούμενός ποτε ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους πρὸς τὸν ἀποροῦντα παρακαθήμενόν του καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐρωτήσαντα αὐτὸν ἀπαθῶς εἶπε· *« Μὰ τὸν Δία, σκώπτομαι ὡς ἐν συμποσίῳ »* (γνωστὸν, ὅτι τὸ σκώπτειν εὐφυνῶς καὶ σκώπτεσθαι εἰθεωρεῖτο παρ' ἀρχαίοις ἄφλημα τῶν συμποσίων). Καὶ ὁ μαθητῆς αὐτοῦ

Πλάτων ὀργισθεὶς ποτε κατὰ τινος λαιμάργου καὶ βδελυροῦ δούλου κρατήσας τοῦ θυμοῦ τον διέταξε Σπεύσιππον τὸν ἀνεπιόν του νὰ τύψη αὐτόν, διότι αὐτὸς ἦτο πολὺ ὀργισμένος.

Οὐχ' ἦττον καὶ ἡ ἀκριτολογία ἔχει ὀλέθρια ἀποτελέσματα. παράδειγμα δ' ἀναφέρει τὸ τοῦ Θεοκρίτου τοῦ σοφιστοῦ. Οὗτος, ἐπειδὴ πολλάκις ὠνείδιζε τὴν πῆρῳσιν Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως ὄντος ἑτεροφθαλμου, ἐκλήθη ὑπὸ τούτου διὰ τοῦ ἀρχιμαγείρου του Εὐτροπίωνος εἰς συνδιάλεξιν. Ἄλλ' ὁ σοφιστὴς ἐννοῶν τὴν ὀπισθοβουλίαν τοῦ βασιλέως ἀπήντησεν ἀνευλαβῶς καὶ μετ' ἀθυροστομίας πρὸς τὸν πολλάκις μετακαλοῦντα αὐτὸν μάγειρον : *« Φαίνεται, ὅτι ὠμόν με θέλεις τῷ Κύνκλωπι παραθεῖναι »*, προσεπονιδεῖζον οὕτως ἀμφοτέρους καὶ τὸν μονόφθαλμον βασιλέα καὶ τὸν ἀπεσταλμένον αὐτοῦ ἀρχιμαγείρον ὄντα. Ὁ βασιλεὺς ἐννοεῖται μαθὼν παρὰ τοῦ Εὐτροπίωνος ταῦτα ὡς τάχιστα ἐκποδῶν ἐποιήσατο τὸν Θεόκριτον.

Ὡς ἀκροτελεύτιον δὲ στοιχεῖον τῆς ἀρετῆς, ὡς καταλείδα τῶν πολυτίμων αὐτοῦ συμβουλῶν τὸ σεμνὸν καὶ ἠδύλαλον τῆς Χαιρωνείας στόμα συνίστησι τὴν ἀλήθειαν. Ἱεροπρεπέστατον, λέγει, καὶ θεῶ φίλον εἶνε τὸ ἐθῆειν τοὺς παῖδας λέγειν τὴν ἀλήθειαν, διότι τὸ ψεύδεσθαι εἶνε ἀνελεύθερον καὶ ἴδιον ἀναγῶγων καὶ ἀνδραπόδων. Ναὶ διὰ τῆς ἀληθείας ἐπιστέφει ὁ ἀκραιφνῆς τὴν καρδίαν παιδαγωγὸς τὰς περὶ διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν παιδῶν ἀναπτύξεως θεωρίας αὐτοῦ ὁμόζηλος φαινόμενος πρὸς πάντα τὰ ἔξοχα τῆς ἀνθρωπότητος πνεύματα, τὰ πολλαχῶς ἐξυμνήσαντα αὐτήν. Διότι ἄλλοι μὲν ἀπεκάλεσαν αὐτήν θείαν ιδιότητα, ἄλλοι δὲ ἄνασσαν καὶ ἀρχὴν μεγάλων ἀρετῶν, ἄλλοι λυδίαν λίθον, δι' ἧς ἐξελέγγεται ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐπαιδευσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλοι χοῦμα ἀθάνατον καὶ αἰδίων, διακρίνον τὰ δίκαια καὶ τὰ νόμιμα ἀπὸ τῶν ἀδίκων καὶ ἀνόμων. Ὁ δὲ Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίᾳ κεντηριαῖζον τὸ ψεῦδος ὡς ἠθικὴν ἀτέλειαν τῶν κοινωνιῶν, ὡς νόσον καὶ σηπεδόνα τῆς ψυχῆς, φωνεῖ δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν πνευμόνων του : Ὁ λόγος ἡμῶν ἔστω ἐν ἑκ τῶν δύο, **Ναὶ** καὶ τοῦτο νὰ εἶνε ἀληθῶς **ναὶ**, ἢ **Ὁθ**, τοῦτο δ' ὀφείλει νὰ εἶνε ὄντως **οθ**. Οἶονεὶ διὰ πελέκεως καὶ κοπίδος τομωτικῆς τομῆς ἀποκόπτει πᾶν τὸ περιττόν. Οἶα ἀνταύγεια μεγα-

λοπρεπής τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως! Οἷα εὐθύτης ἤθους! Εἶνε μαθηματικώτατα ἢ συντομωτέρα, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ἡ μᾶλλον ἀπαστραύτουσα ὁδός, ἢ συνδέουσα τὸν ἔσω ἄνθρωπον μετὰ τοῦ ἔξω. Διὰ τοῦτο παραινεῖ καὶ ἀποκαλεῖ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἱεροπρεπέστατον τὸ ἐθίζειν τοὺς παῖδας λέγειν τὴν ἀλήθειαν. Αὐτὸς οὗτος ἀλλαγῆς ὀνομάζει αὐτὴν **θειότητος ὄρεξιν καὶ ἐφρῶσιν**. Ταύτης δ' ἀνάγκην ἔχομεν ἡμεῖς πρὸ πάντων σήμερον ἐν τῇ ἀγωγῇ καὶ παιδείᾳ, διότι ἡ μακραιῶν δουλεία, οἱ κίνδυνοι, οὓς διέτρεχεν ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία καὶ ἡ τιμὴ τῶν Πατέρων ἡμῶν ἐν αὐτῇ, προσήψαν ἀρκετὴν δόσιν ὑποκρισίας, κολακείας καὶ πονηρίας, δι' ὧν ἐζήτουν ν' ἀμύνωνται κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν ὀμοταύτων τυράννων. Ὁφείλομεν λοιπὸν — μὴ λησιμονήσωμεν δὲ τοῦτο κατὰ τὴν ὀσονούτω Ἑλληνοπρεπῆ ἡμῶν μόρφωσιν — νὰ ἀποκαθάρσωμεν τοὺς ῥύπους τούτους καὶ τὰς κηλίδας ἀπὸ τῆς φύσει ἐλευθέρας, εὐπαφῆρησιάστου καὶ γενναίας Ἑλληνικῆς ψυχῆς, διδάσκοντες ὅτι τὸ ψεῦδος εἶνε ὕβρις τῆς ψυχῆς, θεομισῆς καὶ ὀλέθριον, ἀνελεύθερον, ἴδιον ἀνδρῶν ἀνάδρων!

Οἱ γονεῖς, ὅταν ποτὲ οἱ παῖδες αὐτῶν γίνωσιν ἐφηβοί, ἔξακολουθεῖ νομιθετῶν ὁ πολῦτιμος συγγραφεὺς, ὀφείλουσι νὰ ἀσκάσι μεγάλην ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῶν ἠθῶν αὐτῶν, διότι κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἀχαλίνωτα τὰ πάθη καὶ αἱ ὄρμαι ἐμφύονται. Ὁφείλουσι ν' ἀπομακρύνωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πολυφαγίας, τοῦ χοιρώδους τούτου ἐλαττώματος, ἀπὸ τῶν κύβων, ἀπὸ τῆς οἰνοποισίας καὶ τῶν βακχικῶν ἀνά τὰς ὁδοὺς διασκαδάσεων. Ὁφείλουσι νὰ ἐγγεννήσωσι μῖσος καὶ βδελυγμίαν πρὸς ταῦτα, ἔρωτα δὲ πρὸς τὴν τιμὴν, τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ ἀληθῶς τιμῶντα καὶ γεραίροντα τὸν ἄνθρωπον ἀγαθά.

Οὕτωσιν περαίνει τὰς σοφὰς αὐτοῦ ὑποθήκας περὶ ψυχικῆς ἀναπτύξεως ὁ βαθὺς τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς μύστης καὶ μυσταγωγός, ἐπιλαμβάνεται δ' ἀμέσως τοῦ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως ἔργου.

Τρίτον. — Καθιστᾷ ἡμᾶς προσεκτικούς ἐξ ἀρχῆς, ὅπως μὴ ποιήσωμεν ἑτερόσελον τὴν μόρφωσιν τοῦ τροφίμου ἡμῶν, ἀλλὰ πλήρη καὶ ἀρτίπουν. Ἡ σωματικὴ διάπλασις ἔχουσα μέσον τὴν γυμναστικὴν ὑπῆρξε θεμελιῶδες παιδευμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπῆρξε

τὸ κατ' ἔξοχὴν Ἑλληνικόν. Δὲν εἶνε ὑπερβολή, ἂν εἴπωμεν ὅτι δι' αὐτοῦ ζητεῖ τὴν σωματικὴν τῆς ἀναγέννησιν σήμερον ἢ ἐκαφυλισθεῖσα ἀνθρωπότης. Διότι διὰ τῆς γυμναστικῆς τὸ σῶμα λαμβάνει εὐρυθμίαν, ἰσχὺν καὶ ὑγείαν, ἢ δὲ ψυχὴ φρόνημα καὶ αὐτοπεποίθησιν. Ἀπαιτεῖ ὅμως ὁ Πλούταρχος ἢ γυμναστικὴ νὰ ἀναπτύσῃ συμμετρικῶς τὰ μέρη τοῦ σώματος, πρὸς δὲ νὰ φέρῃ καὶ πολεμικὸν χαρακτῆρα. Ἐν ἄλλοις λέξεσιν ἀπαιτεῖ γυμναστικὴν σκόπιμον, ἐπιστημονικὴν, εἰς τοῦτο δ' εὐρίσκειται ἐν πληρεστάτῃ ὁμοφωνία πρὸς τοὺς προγενεστέρους αὐτοῦ φιλοσόφους Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη. Οὗτοι θέλουσι τὴν γυμναστικὴν ἀναπτύσσουσαν συμμετρικῶς καὶ ἀρμονικῶς πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ πάσας τὰς σωματικὰς δυνάμεις, διότι *ἐν τῇ ἀρμονίᾳ, συμμετρίᾳ καὶ εὐρυθμίᾳ τῶν μελῶν κεῖται τὸ σωματικὸν κάλλος*. Θέλουσι τὴν γυμναστικὴν ἐπιδρῶσαν ἐφ' ὅλων καὶ τῶν ἐλαχίστων συστατικῶν μερῶν τοῦ σώματος, διότι *ἐν τῇ ἀρμονικῇ λειτουργίᾳ τούτων, καθ' ἣν ἕκαστος ἔχει ἀποστολὴν ἐν τῇ ζωικῇ οἰκονομίᾳ, κεῖται ἡ ὑγεία*. Θέλουσι τὴν γυμναστικὴν ἐνισχύουσαν καὶ ἐπιρροῶννύουσαν σύμπαντα τὸν ὀργανισμόν, ὥστε δύνασθαι κινεῖν ἕτερον ὡς βουλητέον, ἢ ὠθοῦντα ἢ συνθλίβοντα ἢ αἶροντα, *διότι ἐν τούτῳ κεῖται ἡ ἰσχὺς* (Ἀριστοτέλης). Ἀλλὰ θέλουσι τὴν γυμναστικὴν οἱ φιλοσοφήσαντες ἄνευ μαλακίας, οἱ τὸν βάρβαρον ἀπέώσαντες, *οἱ ἐπὶ μὲν ταῖς νίκαις αὐτῶν ἐπ' ἀπειρον προχωροῦντες, ἐπὶ δὲ ταῖς ἡτταῖς οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀναλίπτοντες*, ὡς σεμνυνόμενος ὁ Περικλῆς ἀπὸ τοῦ βήματος ἔλεγε τοῖς Ἀθηναίοις, οὗτοι θέλουσι τὴν γυμναστικὴν καὶ μὲ πολεμικὸν χαρακτῆρα, διότι δι' αὐτῆς ἐκτρεφόμενοι οἱ παῖδες παρασκευάζουσι τὴν πολιτικὴν ἰσχύν, τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Πατρίδος των. Ὁ στρατιωτικὸς βίος προαπαιτεῖ, ὡς γνωστόν, ἰσχύν, ἀνδρείαν, ἀντοχὴν καὶ αὐτοπεποίθησιν, στοιχεῖα δὴλον ὅτι πολεμικά, τὰ ὁποῖα ἐγγενεῖ ἢ γυμναστικὴ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἐφήβων. Ψέγει δριμύτατα τὸν ἀθλητισμόν, καθ' ὅτι παρασκευάζει σώματα ἀχρηστοῦ, δυσαρμονικὴν καὶ ἀσύμμετρον τὴν σωματικὴν διάπλασιν ἔχοντα. Προσθέτει δὲ, ὅτι ἰσχνός, εὐκίνητος καὶ ἐσκληρωγῶννυμένος στρατιώτης, ἐξησκημένος εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας, ἐν καιρῷ πολέμου δύναται νὰ τρέψῃ εἰς ἐπονείδιστον φυγὴν πολλῶν ἀθλητῶν φάλαγγας. Καὶ

ἄλλαχού ἐν τῷ βίῳ τοῦ Φιλοποίμενος τὰ αὐτὰ περίπου λέγει καὶ τὴν αὐτὴν ἀποτροφὴν πρὸς τὸν ἀθλητισμὸν αἰσθάνεται.

Οὕτως ἐπιτροχάδην καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως ἰδέας αὐτοῦ ἐκθέσας ὁ φιλόσοφος ἀφικνεῖται εἰς τὸ τέρμα τοῦ πολυτίμου αὐτοῦ φιλοτεχνήματος. Κατακλείει δὲ καὶ περιθρηγώνει τὸ περισπούδαστον τοῦτο τῆς ἀγωγῆς Εὐαγγέλιον διὰ **τοῦ καλοῦ παραδείγματος τῶν γονέων**, τὸ ὁποῖον ὄντως εἶνε πάντων τῶν παιδευτικῶν μέσων **τὸ ἀριστον καὶ κράτιστον**. Ἐνέχει μεγίστην δύναμιν ἐν τῇ καθόλου ἀνατροφῇ καὶ μορφώσει. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς ὀφείλουσι διὰ τοῦ κοσμίου, σεμινοῦ καὶ πρέποντος καὶ ἀμέμπτου βίου τῶν νὰ παρέχουσιν ἑαυτοὺς ὑπόδειγμα ζῶν τοῖς τέκνοις αὐτῶν. Τὴν στιγμὴν ταύτην αὐτομάτως ἔρχεται μοι ἐν νῷ τὸ τοῦ Σωτῆρος, «**ὅς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται**».

Ἐὰν βεβαίως οἱ γονεῖς ἀμαρτάνωσιν, ἐὰν αὐτοὶ ἀσχημονῶσι καὶ φανλεπίφανλον βίον διάγωσι, πῶς θὰ γίνωσι διδάσκαλοι καὶ σύμβουλοι τῶν τέκνων αὐτῶν; Οὐδὲ τῶν δούλων αὐτῶν δὲν ἐπιτρέπεται! Οὗτοι ἄντι νὰ συνεπιβοηθῶσι καὶ προάγωσι τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς, συντελοῦσι διὰ τοῦ κακοῦ αὐτῶν παραδείγματος εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν τέκνων τῶν. Μυρίοι λόγοι τότε, μεθ' ὅσου πάθους καὶ τόνου ἂν λέγωνται, δὲν κατορθοῦσιν, ὅ,τι ἀθροῦβως καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐπιτυγχάνει τὸ καλὸν παράδειγμα. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς εἶπεν ὁ συγγραφεὺς μετὰ τοῦ Πλάτωνος, «**ὅπου γέροντες ἀναισχυντοῦσιν, ἐκεῖ καὶ τοὺς νέους ἀναιδεστατοὺς εἰκὸς εἶναι**».

Αἱ δὲ μητέρες μιμηθήτωσαν, λέγει, τὴν Εὐρυδίαην ἐκείνην, ἣτις ἀμαθῆς καὶ πάσης παιδείας ἄμοιρος οὖσα χάριν τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων τῆς ἐν προβεβηκείᾳ ἡλικίᾳ ἔμαθε γράμματα, θανμαστὸν παράδειγμα φιλοτεχνίας καὶ φιλομαθείας καταλιπούσα.

Μέρος 2ον — **Ἑλληνοπρεπῆς μόρφωσις**. — Νομίζει τις, Κύριοι, ὅτι καθ' ὄρισμένον στοχασμὸν καὶ προμελέτην ὁ περιουστάτος τῆς ἀνατροφῆς ἡμῶν ἱεροφάντης προσήραξεν εἰς τὴν μητέρα καὶ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῆς κατέκλεισε τὴν πολυτίμον πραγματείαν του. Ἡμεῖς δ' ἐξ αὐτῆς πάλιν ἀπαίροντες ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀρχόμεθα σκιαγραφοῦντες τὴν εἰκόνα τῆς προσηκούσης σήμερον Ἑλληνοπρε-

ποῦς μορφώσεως. Ναί· ἐξ αὐτῆς ἄρχομαι καὶ ἐπ' αὐτῆς προσδένω τοὺς κρίκους καὶ τὰ νήματα τῆς Ἑλληνοπρεποῦς ἀγωγῆς, διότι ἐὰν τὴν οἰκογένειαν ὠμολόγησεν ὁ συγγραφεὺς κρηπίδα τῆς κοινωνίας, ἐὰν ἡ οἰκογένεια κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως εἶνε βωμὸς, ἐν ᾧ ἐπιτελεῖται ἡ πρώτη ἐξάγνις τῆς καρδίας τοῦ χαμαιγενεοῦς ἀνθρώπου, τούτου τελετουργὸς καὶ τελετάρχης εἶνε ἡ μήτηρ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς σήμερον κατὰ τὴν Ἑλληνοπρεπῆ μὀρφωσιν θέλομεν μεταχειρισθῆ τὴν μητέρα πρώτην ὡς τὸν κυριώτατον μοχλὸν αὐτῆς, ὅπως οἱ Γερμανοὶ ἄλλοτε πρὸς δόξαν τῆς ἑαυτῶν Πατρίδος ταύτην καὶ τοὺς διδασκάλους.

Καὶ ἡ μὲν μήτηρ μεγίστην ἔχει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς δύναμιν, διότι εἶνε τὸ *συναισθάνεσθαι* τῆς οἰκογενείας, ἔχει δ' εἰς χεῖράς της ὅλην τὴν καρδίαν αὐτῆς. Εἶνε ἡ βασιλίς ἡ κυβερνώσα ἡ πλάτουσα καὶ ὑπὸ μύζουσα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ, συνδέεται δὲ δι' ἀδαμαντίνων δεσμῶν στοργῆς καὶ συμπαιθείας τρυφερωτάτης μετὰ τοῦ τέκνου της. Καὶ δύναται, ἂν' ὅτου διδάσκει αὐτὸ τὰς πρώτας ἀποπειράς τοῦ βαδίζειν καὶ πλήρης ἐλπίδων ἀτενίζει τὸ ἰσχυρὸν, τὸ περισκιρωτῶν, τὸ πρὸς αὐτὴν προσατενίζον βλέμμα αὐτοῦ, δύναται, λέγω, νὰ διδάξῃ καὶ ἐνσταλάξῃ εἰς τὴν μαλακὴν ψυχὴν τοῦ πᾶν εὐγενέος, ὑψηλὸν καὶ ἰδεῶδες τῆς ἡμετέρας φυλῆς, προσανατολιζούσα πάντοτε τὴν καρδίαν τοῦ πρὸς δύο πόλους, *τὴν Πίστιν καὶ τὴν Πατρίδα*. Δύναται καὶ ὀφείλει ἐν ὅλῃ τῇ συνειδήσει τῆς μητρικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς καὶ ἐν ὀνόματι τῆς εὐγενεοῦς αὐτῆς καταγωγῆς ἡ Ἑλληνὶς μήτηρ νὰ ἐγγενήσῃ *Πίστιν* μὲν πρὸς τὴν μὲν, *φλογερὸν δ' ἐνθουσιασμόν* πρὸς τὴν δε.

Μὴ λησμονήσωμεν κατὰ τὴν σήμερον Ἑλληνοπρεπῆ μὀρφωσιν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς συνεδέθη στενωτάτα, ἀρόηκτοις δεσμοῖς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅτε ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἢ ὁ Ἑλληνισμὸς, ὡς εἶπω, ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἔτεινε χεῖρα πρὸς τὴν ἐκ τοῦ Γολγοθᾶ ἀνατέλλουσαν νέαν θρησκείαν, ἔκλινον δὲ ταυτοχρόνως τὸ γόνυ οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Δωδώνη, προῦπεγράφετο, τολμῶ νὰ εἶπω, ἐν τοῖς συμβολαίοις αὐτῶν καὶ ταῖς δέλτοις τῆς θείας Προνοίας ἢ ἐπ' αἰσίσις οἰωνοῖς ἐκ τοῦ ἀνηλίον δακρυβρέκτου τάφου τῆς μαύρης δουλείας ἀνάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ! Προῦπεγράφετο, ἵνα, ἄφου ὑποστῆ τὴν κάθαρσιν, ἣν ἐν τῷ πυρὶ τῆς δουλείας ὑπέστη, — τίς οἶδέ

τισί ποτε ἁμαρτήμασιν, — ἀνεγερθῆ πάνοπλος μὲ νέον σφρῖγος, νέον σθένος, νέας δυνάμεις, νέον πρόγραμμα ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ αὐτοῦ ἀποστολῇ. Οὕτως ἠδελφώθη, συνεδέθη καὶ συνεζυμώθη ὁ Ἑλληνισμὸς ἔκτοτε μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὥστε σήμερον ἐν τῇ ἀνθρωπότητι νὰ μὴ δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὸν μὲν ἄνευ τοῦ δέ. Ἑλληνοχριστιανισμός! Θεία συζυγία! Συζυγίᾳ ἐργλείουσα ὄλον τὸ ἀκατάβλητον σθένος, ὄλην τὴν ἀδάμαστον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν ὀργῶσαν αὐτῆς θέλησιν, ὄλην τὴν ἀπτόητον γενεὴν τῶν Τουρκομαχῶν! Καὶ δὲν λέγω ταῦτα, διότι ἔκτροχιασθεὶς προτίθεμαι θερμὸν νὰ πλέξω τὸ ἐγκώμιον καὶ κοιμῶν νὰ τορνεύσω τὸν λόγον περὶ ἐθνικῆς τιнос ἑορτῆς, ὡσεὶ προὔκειται περὶ πατριωτικῆς τιнос ἱερουργίας. Ὁχι φέρω πρὸ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν ταῦτα διότι πρέπει ἡ Ἑλληνοπρεπὴς ἡμῶν μόρφωσις πρὸ παντὸς νὰ εἶνε Ἑλληνοχριστιανικῆ. Οὕτως, ὥστε ἐν ἐκάστῃ ψυχῇ Ἑλληνόπαιδος ἐκατέρου τῶν φύλων, ἀπὸ τοῦ Σκόρδου μέχρι τῆς Ἰδης καὶ ἀπὸ τῶν Ἀροκραυανίων μέχρι τοῦ Ἀντιταύρου, σεμνὰ ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἠδελφωμένα τὰ εἶδωλα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ν' ἀπινδύλλωνται ἐν ἀρχῇ μὲν νὰ διαφαίνωνται, ὡς τὰ ἐν τοῖς κληματογράφοις ἠδέως καὶ ἀπαλῶς ἀναπαριστώμενα προσφιλῶν ἄλλοτε ὑπάρξεων φάσματα, ἕστερον δέ, ὅταν ὁ παῖς θὰ ἐμποτισθῇ εἰς τὴν Ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν, νὰ ἀκτινοβολῶσι δι' ὅλης αὐτῶν τῆς λάμπσεως, τῆς ζωῆς, τῆς χάριτος καὶ τοῦ μεγαλείου.

Τοῦτο ὑποτίθημι **πρῶτον στοιχεῖον** τῆς Ἑλληνοπρεποῦς μορφώσεως. Δὲν πρέπει καὶ δὲν δυνάμεθα ἄνευ ὀδύνης καὶ σπαραγμοῦ ἀμφοτέρων καὶ ἀνεπισχέτου αἰμοῦράγιας ν' ἀποσπᾶσωμεν τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐποτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ ἠῤῥήθη, ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνεπνεύσθη, ἠνδρώθη καὶ ἐσώθη. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἄνευ τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ ἐκπνεύσῃ ἢ τοὐλάχιστον θὰ ἐκφυλισθῇ. Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἄνευ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ ἀλώβητος, δὲν θὰ κλείσθῃ ἀκόμη καὶ ἴσως δὲν θὰ γιγαντωθῇ ὑπὸ τὴν πρῶτην καὶ ἀληθινῇ αὐτοῦ ἀστραπηβόλον ὄφιν.

Ἐπανέρογομαι εἰς τὴν μητέρα, ἐξ ἧς ἐξέπεσον. Ναι μὲν καὶ τὸ Σχολεῖον ἕστερον, ἀλλ' ἡ μήτηρ πρῶτη ἐν τῇ ἀμφιθαλεῖ θερμοτήτι τῆς οἰκογενείας ἃς ἐγκολάφῃ σὺν τῇ πίστει καὶ φλογερὸν τὸν

ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὴν Πατρίδα. Καὶ ἀφ' ὅτου ἀκόμη περισεῖται τὸ βαυκαλιζόμενον τέκνον εἰς τὰς ἀγκάλας της, ἄς ψάλλῃ, ἄς καθιδύνη τὴν ὑγρὰν ψυχὴν τοῦ παιδὸς της διὰ τῶν ὕμνων τῆς Πατρίδος καὶ τῶν πόθων αὐτῆς. Ἄς καταστάξῃ ἀπὸ τῶν μητρικῶν αὐτῆς ὀφθαλμῶν καὶ τῶν χειλέων ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἐν ἀγκάλας κοιμιζομένου τέκνου της εὐελπίς ὁ ἔρωσ ὁ φλογερὸς πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Πατρίδος. Τοῦτον δ' ἄς στερεοί δι' ἀφ' ὁρήκτων δεσμῶν ἐν τῇ ψυχῇ του, διδάσκουσα καὶ ἐγχαράσσουσα εἰς τὰς πτυχὰς τῆς καρδίας του, ὅτι Ἑλληνισμὸς θὰ εἴπῃ ἀνέκαθεν πολιτισμὸς, ἐλευθερία, εὐγένεια, μεγαλοφυΐα! Ἑλληνισμὸς θὰ εἴπῃ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος! Ἄς μακαρίξῃ πλειστάκις τὸν υἱὸν της, ἵνα ἀπὸ στόματος τοῦ Πλάτωνος ὁμιλήσω, ὅτι ἐγεννήθη ἐν τῷ κόσμῳ Ἕλλην καὶ οὐχὶ ἄλλος τις. Οὕτως ὁ θεῖος Πλάτων ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ἰδεῶν του ὕμνει καὶ ἐμακάριζε τὸν ἑαυτοῦ δαίμονα καὶ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην ὅτι ἐγεννήθη ἀνθρώπος μὲν καὶ οὐχὶ θηρίον, ἀνὴρ καὶ οὐχὶ γυνή, ἀλλὰ καὶ Ἕλλην, οὐχὶ βάρβαρος. Μόνον οὕτως ἐὰν τραφῇ ὁ υἱὸς καὶ ἡ χαριέσσα μικρὰ Ἑλληνίς ὑπὸ τὴν στέγην τῆς οἰκογενείας θὰ ἔχωσι δι' ὅλου τῶν τοῦ βίου ὑπερήφανον τὸ μέτωπον, λάμπον καὶ οὐράνιον τὸ βλέμμα καὶ στιβαρὸν τὸ βᾶδισμα, σφύζουσαν τὴν καρδίαν καὶ πεπλατυσμένον τὸ στήθος ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ αὐτῶν καταγωγῇ. Θὰ αἰσθάνονται ἀνατηδῶσαν τὴν καρδίαν καὶ σκιρτῶντα τὰ σπλάγχνα ἐπὶ ταῖς ἔθνικαῖς εὐτυχίαις, ἐπιζέουσιν δὲ τὴν χολὴν καὶ πυρῶμενον καὶ ἀνακαυτίζον τὸ αἷμα ἐπὶ τοῖς προσηλακισμοῖς καὶ κολάφοις τοῦ ἔθνους αὐτῶν. Ποία πνοὴ τότε, ἔστω, λυσσῶντος ἀνέμου, ἢ ποία σκελετώδης χεὶρ καὶ τετυλωμένος δάκτυλος θὰ πειραθῇ νὰ ἐκσπάσῃ ἀπὸ τῆς καρδίας των τὸ σεμνῶς διαγγελῶν εἶδωλον τῆς Πατρίδος; Ποῖος ὑπὲρ γῆν καὶ ὑπὸ γῆν χρυσὸς θὰ ἰσχύσῃ, ὅπως ἀνταλλάξωσι τὸν εὐγενέστατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τίτλων; Τότε καὶ μόνον τότε θὰ ἐπαληθεύσῃ τὸ λεχθὲν, ὅτι, «*ἂν στεφανωθῶσι ποτε οἱ εὐεργεταὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὠραιότερα δάφνη θὰ ἀνήκῃ εἰς τὰς μητέρας!*»

Οὕτως ἄς προσανατολιξῇ τὴν καρδίαν τοῦ τέκνου της πρὸς τὴν Πίστιν καὶ τὴν Πατρίδα. Ἄλλ' ἴσως θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι τοιοῦτοτρόπως δὲν πλάττωμεν ἀνθρώπους μὲ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, γενικῶς ποθοῦντας καὶ προάγοντας τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος,

ἀλλὰ **σωβινιστὰς** Ἕλληνας. Ὅχι, θὰ πλάσωμεν Ἕλληνας πρῶτον· οἱ δ' Ἕλληνες ἐκ συμφύτου εὐγενοῦς πόθου ἀνέκαθεν ἐπόθησαν καὶ προήγαγον τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκπαλαὶ δ' ἀπήτησε τοῦτο ὁ δαιμόνιος Πλάτων, ὅπως δηλαδὴ ὁ παῖς πλατίζεται πρῶτον ὡς **Ἕλλην, διὰ τὴν πολιτείαν**, καὶ εἶτα ὡς μέλος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ καὶ μόνον διὰ τὸ πρῶτον ἄν παιδεύηται ἀρκεῖ. Διότι Ἕλλητισμὸς θὰ εἴπῃ ἀνθρωπισμὸς, ἡ δὲ Ἕλληνικὴ καρδιά δὲν εἶχε ποτε ὄρια.

Ὁ τροφίμος ἡμῶν, ὁ οὕτως ἐν τῇ οἰκογενείᾳ γαλουχηθεὶς καὶ αὐξηθεὶς μέλλει νὰ εἰσέλθῃ πλέον εἰς τὸ μέγα **πλυντήριο**, εἰς τὸ Σχολεῖον. Ἐκεῖ θὰ σφουρηλατηθῶσιν ἔτι μᾶλλον θερμοὶ καὶ πυρῶδεις οἱ δεσμοὶ οἱ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καταβλήθέντες· ἐὰν δ' ἀπέμεινε πτυχὴ τις τῆς καρδίας ἄγραφος, ἀπότιστος, τὸ Σχολεῖον θὰ ἐμβαπτίσῃ αὐτὸν εἰς τὴν μεγάλωνμον κολυμβήθραν τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους του καὶ θὰ ἀφήσῃ αὐτὴν νὰ ἐμποτισθῇ καὶ νὰ σαρκήσῃ ἐν τοῖς ἀθανάτοις νάμασι ταύτης καὶ τοῖς ζωογόνοις διδάγμασι τῶν προγόνων μας. Ἐκεῖ ἐμβεβαπτισμένη θὰ συνέλθῃ, θὰ αἰσθανθῇ καὶ θὰ κατανοήσῃ, ὅτι δὲν εἶνε ὄν τι μεμονωμένον ἐν τῷ σύμπαντι, ἀλλὰ κρίκος μακροτάτης ἀλύσεως ἐχούσης τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὰ βάθη τῶν πρὸ Ὁμήρου χρόνων· συναποκομίζει ἄρα ἐκεῖθεν αἴγλην καὶ εὐκλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως διατηρήσῃ τὴν συνοχὴν καὶ συνεκτικότηταν, μεταδώσῃ δὲ ταύτην καὶ εἰς ἄλλους, δίκην εὐθερμαγωγοῦ ἢ εὐηλεκτραγωγοῦ σώματος.

Ἐκεῖ θὰ αἰσθανθῇ καὶ θὰ κατανοήσῃ, ὅτι εἶνε μόριον, ἐν ᾧ συνάπτεται τὸ ἔνδοξον παρελθὸν μὲ τὸ ἄγραφον μέλλον. Ἐπομένως ὅταν ἀνδρωθῇ, ὀφείλει νὰ καθυποτάσῃ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, πάντα τὰ ἑαυτοῦ, καὶ νὰ μεθαρμόξῃ τὴν βούλησιν πρὸς τοὺς κοινούς πόθους καὶ τὰς κοινὰς ἐλπίδας τοῦ ἔθνους του.

Ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τῆς ἱστορίας νὰ αἰσθανθῇ καὶ νὰ καταπῇ κλέα ἀνδρῶν μόνον ὁ παῖς καὶ πατραγαθίας, ὧν γέμει εὐτυχῶς τὸ ἔθνος ἡμῶν. Ὅχι· ἐν αὐτῇ περιδινοῦνται καὶ στροβιλίζονται πλεῖστα ἄλλα λαμπυρίζοντα διδάγματα καὶ ἦθη τῶν προγόνων, μεγάλην τὴν σχέσιν καὶ θερμὴν τὴν οἰκειότητα ἔχοντα πρὸς ἡμᾶς. Διότι καὶ ἀπόγονοι ἐκείνων εἴμεθα καὶ τὴν

αὐτὴν χώραν ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανὸν κατοικοῦμεν καὶ τὸ αὐτὸ φυσικὸν περιβάλλον ἔχομεν καὶ τὴν αὐτὴν ποντιαδα αἶθρα παρὰ τὰς πολυσχιδεῖς καὶ πολυπέτυχους ἠρωϊκᾶς τῆς Ἑλλάδος ἀτάς αἰσθανόμεθα· πρὸς δὲ καὶ τὸν μουσοτρόφον Ὀλυμπον καὶ τὸν χρησιμοδότην Περνασσὸν καὶ τὴν σεβασμίαν Ἀκρόπολιν προσερχώμεν καὶ τὸν κότινον τῆς Ὀλυμπίας ἤδη εἰς χεῖράς μας ἔχομεν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις αἰσθανόμεθα ὑπὸ τὴν γῆν ἐν τοῖς τάφοις τὰ ὄστα αὐτῶν τούτων τῶν προγόνων, ἀναπηδῶντα μὲν καὶ ἀγαλλόμενα ἐπὶ τοῖς εὐγενέσι καὶ ἀνταξίσις ἡμῶν βήμασι, ἀγανακτοῦντα δὲ καὶ προσπνιθῶντα ν' ἀνασυνταχθῶσι καὶ ἐγερθῶσιν αὐθις ἐπὶ τοῖς ἀντέχεσι καὶ ἀναξίσις βήμασιν ἡμῶν. Ἐπομένως δὲν εἶνε ξένα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτήρα ἡμῶν τὰ διδάγματα, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔργα τῶν προγόνων μας. Εἶνε συγγενέστατα καὶ τὰ μάλιστα ἡμῖν προσσαρμύζοντα. Ταῦτα δ' ἐπιζητεῖ καὶ ἡ Ἑλληνοπρεπὴς μόρφωσις, ἣν ἐπιτρέπατέ μοι πλέον, ἀφοῦ ἐν τῷ λόγῳ ἡμῶν καὶ αὐθις παρεπέσε, νὰ περισχοινίσω. Ἑλληνοπρεπὴ μόρφωσιν καίω « *τὴν προσσαρμύζουσαν εἰς τὴν ἰδιόδρυσθμον φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς πρῶτον, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν καὶ πράξεων τῶν προγόνων ἡμῶν δευτέρον, καὶ τὴν οὐδαμῶς ἀφισταμένην τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τρίτον* ». Καὶ τοῦτο ἔστω ἡμῖν *δευτέρον στοιχεῖον* καὶ γνώρισμα τῆς Ἑλληνοπρεποῦς μορφώσεως.

Πρὸς ταῦτα λοιπὸν τὰ ἐν τῇ μυροέσσει κολυμβήθρα τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἐπιχαρίτως ἀνακινούμενα ἦθη καὶ διδάγματα δεόν νὰ μεταρμόσωμεν τὴν Ἑθνικὴν ἡμῶν παιδείαν. Πρὸς τοῦτο δὲ ὀφείλει, λέγομεν, τὸ Σχολεῖον νὰ ἐμβαπτίσῃ εἰς αὐτὴν τὸν παῖδα ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἴνα ἐν αὐτῇ ἐμποτιζόμενος αἰσθανθῇ τὴν πρὸς τὰ ὑψηλὰ καὶ γενναῖα ἔργα ὁρμήν, *τὴν ἀρετὴν τῆς φιλοτιμίας*. Ἴνα ἀκούσῃ ἰδίσις ὡσεὶ τοῦ Ὀμήρου θέλοντος τὸν Ἕλληνα φιλότιμον, πρωταγωνιστοῦντα ὑπὸ οἰανδήποτε ἰδιότητα καὶ λέγοντος· « *αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι πάντων* ».

Ἴνα ἀκούσῃ καὶ κατανοήσῃ δι' ἀμφοτέρων τῶν αἰσθήσεων τὴν σωσίπολιν ἀθάνατον γνώμην τοῦ Πινδάρου, ἄνευ τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ προκόψῃ τὸ κράτος· « *καὶ μάλιστα μὲν σώζεται πλ-*

*λις ἐνθα βουλαὶ γερόντων καὶ νέων ἀνδρῶν ἀριστεύουσιν
αἰχμαί.»*

Ἵνα διδαχθῆ ἔκ στόματος αὐτοῦ τούτου τοῦ ὑμνήσαντος ἀπαρμιλλῶς τὰ εὐγενῆ καὶ γενναῖα ἔργα, ὅτι ὁ Ἕλληρ δὲν πρέπει νὰ εἶνε ἀνθρωπος τῶν λόγων, ἀλλὰ κυρίως τῶν ἔργων ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ποτε καὶ διη σήμερον οὐδαμοῦ ἀλλαγῶ νὰ στηρῆζῃ τὴν μεταβολὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ τύχης ἢ τῆς Πατριδος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν μόνον καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ποδῶν: «*εὐδαίμων δὲ καὶ ὑμνητὸς ἀνὴρ οὗτος γίγνεται ἐν σοφοῖς, ὃς ἂν ἐν χειρῶν ἢ ποδῶν ἀρετῇ κρατήσας, τὰ μέγιστα ἀέθλων ἔλη τόλμα τε καὶ σθένει.*» Καὶ ἔκ στόματος τοῦ Ὀμήρου τὸ αὐτό: «*οὐ γὰρ μεῖζον κλέος ἀνέρος ὄφρα κ' ἔησιν, ἢ ὅ,τι ποσὶν τε ῥέξει καὶ χειρῶν ἔησιν.*»

Διὰ τούτων καὶ ἄλλων πλείστον παρομοίων διδαγμάτων θέλωμεν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ὄχι εἰς τοὺς λόγους, ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα καὶ εἰς τὰς πράξεις. Διότι ἐν ταῖς πράξεσιν ὡς ἐπὶ φραζῶν συγκεντροῦνται ἅπασαι αἱ ἀετινὲς τῆς ὄντοτης τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπὶ τῶν ἔργων ἀντικατοπτρίζεται ἡ νοητικὴ δύναμις καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἡ βούλησις καὶ ἡ κατεῦθυνσις καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, τὸ συναισθανέσθαι ἢ ἡ καρδία καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ τέλος ἡ σωματικὴ ἰσχὺς. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὸ ἀνθρώπινον σύνολον. Ἐν τῇ πράξει λοιπὸν ἀντικατοπτρίζεται ὁ ὅλος ἀνθρωπος γυμνός, πρῶτιστα πάντων ἡ ἰσχὺς τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ βούλησις πάλιν μεθαυμύζεται πάντοτε πρὸς τὴν νόησιν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἦτοι πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα, ἄρα ἐν τοῖς ἔργοις ἀντανεωλάται καὶ ἡ διάνοια. Οὐχ' ἦττον ὁμοῦ καὶ ἡ σωματικὴ ἰσχὺς ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς προσπάθειας, τὰ κολύματα καὶ τοὺς κόπους, οὓς θὰ ἀπαντήσῃ τις ἐν τῇ ἐπιτελέσει ἔργων ἀγαθῶν καὶ γενναίων, λαμπρυνόντων τὸν βίον.

Ἵδου διδάγματα ἀθάνατα, ἀλάνθαστα καὶ ζωογόνα, ἅτινα θὰ ζωογονῶσιν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα καὶ θὰ χρησιμεύουσιν ὡς γνώμονες ἐν τῷ βίῳ παρὰ πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσι λαοῖς. Ἵδου καὶ ὁ ἀπὸ σκιρῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης, λέγων: «*Τρεῖς εἰσιν ἀρεταί, τὰς χρεῶν σοὶ ἀσκειν τέκνον, θεοῦς τε τιμᾶν, τοὺς τε*

*θρέψαντας γονεῖς, νόμους τε κοινούς Ἑλλάδος καὶ ταῦτα
 δρῶν κάλλιστον ἔξεις στέφανον εὐκλείας δέι.*» Διατι νὰ νομί-
 ζομεν, Κύριοι, ἀρετὰς Ἑλληνικωτάτας ξένας πρὸς ἡμᾶς, ὑπὸ τῶν
 Ἑγγύων ἢ τῶν Γερμανῶν μόνον ἀσχοιμένας; Διατι νὰ εἴμεθα
 ξενομανεῖς καὶ ἔκδοτοι εἰς πιθηρισμὸν λαμβάνοντες ξένους ὑπ' ὄφιν
 ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ τῇ ὑθμίσει τῶν ἡθῶν καὶ τοῦ βίου ἡμῶν;
 Πρὸς Θεοῦ, διατι; Ἡ ἔπρεπεν ἀρεταὶ πολλαὶ ἀκραιφνῶς Ἑλλη-
 νικαὶ νὰ ὑπάγωσιν ἐκ Παρισίων ἢ ἐκ Λονδίνου νὰ ἔλθωσιν ἡμῖν,
 ἵνα ἐκτιμήσωμεν αὐτάς; Δὲν θὰ μιμηθῶμεν οὐδένα κατὰ τὴν
 ἔθνικὴν ἡμῶν ἀγωγήν. Ἔχομεν ἀρετὸν θησαυρὸν προγονικόν,
 δεξαμενὰς μεμνημένας, εἰς ἃς νὰ λούσωμεν τὴν ψυχὴν τοῦ
 μικροῦ Ἑλληνοπαίδος καὶ τῆς νεαρᾶς Ἑλληνίδος. Δὲν ἔξαριτάται
 ἢ πρόοδος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἐκ τοῦ πιθηρισμοῦ καὶ τῆς
 ξενολατρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν διανοητικῶν, ἠθικῶν
 καὶ σωματικῶν ἡμῶν δυνάμεων καὶ τῆς ὑθμίσεως καὶ μεθαρμογῆς
 αὐτῶν πρὸς τὸν βίον καὶ τὰ διδάγματα τῶν πατέρων ἡμῶν. Ἐν
 ἐνὶ λόγῳ ἔξαριτάται ἐκ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας, ἣν θὰ δώσῃ ἡ
μήτηρ καὶ ἡ εὐμεθοδία τοῦ Σχολείου ἡμῶν.

Καὶ τὴν χαρίεσσαν Ἑλληνίδα θὰ μορφώσωμεν οὐχὶ ὅπως θέ-
 λουσι καὶ τοὺς νέους ἡμῶν οἱ ξένοι, γυνάνδρους, θηλυπρεπεῖς καὶ
 ἔσχατραφημένους, θηλυμόρφους, μὲ γυναικώδη τὴν φωνὴν καὶ
 ἡὑπρεπισμένην τὴν κόμην, μύροις παντίοις πεπασμένην μὲ τὸ
 βλέμμα ἐκνευροισμένην. Ἄταγε! Θὰ μορφώσωμεν καὶ θὰ παι-
 δεύσωμεν αὐτὴν οὕτως, ὥστε νὰ θεωρῇ κύριον αὐτῆς μέλημα τὸ
 ἀσχολεῖσθαι εἰς τὰ τοῦ οἴκου, ὅπως ἢ νεαρὰ Ναναικὰ καὶ τόσαι
 ἄλλαι κύριον μέλημα νὰ ἔχῃ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων τῆς,
 ὡς ἡ Πηνελόπη, ἡ Ἀρήτη, αἱ Σπαρτιάτιδες καὶ πλείσται ἄλλαι
 νεώτεραι. Γενικῶς εἰπεῖν, θὰ πλάσωμεν αὐτὴν σεμνὴν, περίφρονα,
 φιλόανδρον, φιλόκειον καὶ φιλόστοργον, ὡς κέλευε ὁ ποιητής·
 « γύναι εἰς οἶκον ἰούσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε, ἰστόν τε ἠλακάτην
 τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε ἔργον ἐποίχεσθαι μῦθος δὲ καὶ πόλεμος
 ἀνδρεσσι μελήσει ».

Καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν
 τοῖς Οἰκονομικοῖς θέλει αὐτὴν περιοριζομένην ἐντὸς τῶν φυσικῶν
 αὐτῆς ὁρίων. Καὶ ἡ Ἑλληνοπρεπὴς μόρφωσις ἐν πρώτοις

δέον νά μὴ θελήσῃ αὐτὴν ὡς οἱ τῶν Παρισίων παρακεκνημένοι τὴν διάνοιαν μύσαι τοῦ σερμοῦ ἀπαιτοῦσιν, ἐσπαργανωμένην δίκην βρέφους τοσαύτην καὶ τηλικαύτην οὖσαν ἐν στηθοδέσμοις καὶ δεσμοῖς ποικίλοις, ἐντεθαμμένην ζῶσαν ἐν κλοιοῖς, σώας ἔτι τὰς φρένας ἔχουσαν δεδεσμευμένην, πάσχουσαν, ἀσφρνετιῶσαν, πνευστιῶσαν. Μήτε νά θελήσῃ νά φαντασθῇ καὶ αὐτὴν δῆθεν χειραφετημένην, ῥητορεύουσαν ἐν τοῖς δικαστηρίοις, πλανωμένην ἀνά τὰς ὁδοὺς, ἐμπορευομένην ἢ φωνασκοῦσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἀποστρέψωμεν τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς τοιαύτης δῆθεν χειραφετήσεως τῆς γυναικὸς τοῦ τῆς παρεστραμμένης διανοίας τῆς Δύσεως ἀποκνήματος. Ἡ ζητούμενη ἐκ τῆς Δύσεως χειραφετήσις εἶνε αὐτόχρομα διαστροφῆ τῆς γυναικείας φύσεως, στραγγαλισμὸς τοῦ προορισμοῦ της! Ἡ γυνὴ εἶνε συμπλήρωμα τοῦ ἀνδρός, ἴση μὲν πρὸς τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἅμα καὶ ὄλως διάφορος αὐτοῦ. Ἴνα ἀνυψωθῇ εἰς οἶαν ἀριόζει τάζειν, δὲν πρέπει νά ἀφομοιωθῇ τῷ ἀνδρὶ. Ὅφειλε νά ἐπιδιώξῃ *ἰσότητα, ἀλλ' ἐν τῇ διαφορᾷ*. Ἐχει ἄλλον μέγαν καὶ ὑψηλὸν προορισμὸν καὶ συνφδὰ τούτω ὀφείλει νά πλασθῇ καὶ παρασκευασθῇ ὡς *παρθένος*, ὡς *σύζυγος*, ὡς *μήτηρ* καὶ ὡς *γυνή*. Ἴδου στάδιον εὐρύτατον χειραφετήσεως, ἰδου πεδίων ἀναπεπταμένον πρὸς σταδιοδρομίαν τῆς γυναικὸς. Πᾶν ἄλλο κίνημα αὐτῆς ἀντίθετον θεωρηθῆτω *μικροψυχία πρὸς τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμὸν, δειλία καὶ ὀρθῶδία πρὸς τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς ἀποστολὴν, ὀπισθοχώρησις καὶ ὑπεκφυγὴ!*

Ἐπανερχομαι ἐπὶ τὸ θέμα ἡμῶν.

Ἡ Ἑλληνοπρεπὴς μόρφωσις ἐμβαπτίζουσα τὸν παῖδα ἡμῶν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον τῶν προγόνων θὰ ἀφήσῃ αὐτὸν πρὸς τούτους; νά αισθανθῇ καὶ κατανοήσῃ, ὅτι καὶ ἡ *θεοσέβεια* εἶνε Ἑλληνικωτάτη ἀρετὴ. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπῆρξε θεοσεβέστατον. Διότι οὐδεμίαν ἐπιχείρησιν ἐπεχείρει πρὶν ἢ συμβουλευθῆ τὸν Θεόν· πανταχοῦ ἕπληρον ναοὶ καὶ βωμοί, παντοῦ ἐτελοῦντο θυσίαι καὶ ἠκούοντο ἕννοιαι θεῶν τόσοσ ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν ὕσον καὶ ἐν ταῖς κοιναῖς τελεταῖς καὶ πανηγύρεσι. Ἡ δὲ *ἐλευθερία*; Ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον διετήρησεν ὑψηλὰ ἐξ ἀπλέτου πρὸς αὐτὴν ἔρωτος, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὴν δουλοφρονοῦσαν Ἀνθρωπότητα μὲ ποταμοὺς αἱμάτων

προτάξαν τὰ εὐγενῆ στήθη του ἐπανελημμένως κατὰ τῆς ζοφώδους ομίχλης, κατὰ τῆς λυσσωδῶς ἐξ Ἀσίας μετ' ὠρυγγιῶν ἐπέλευσός της βαρβαρότητος.

Ἐπιλείπει με ὁ χρόνος, εἰ μὴ ἐπέλειπεν ἡμᾶς, ἐὰν ἐξακολουθήσω ἀναλύων οὕτως ἔστω καὶ τοὺς χρόσσοὺς μόνον τοῦ πολυχρώμου Ἑλληνικοῦ ἠθικοῦ διακόσμου τῶν ἀρετῶν καὶ ὑφαινῶν διὰ τῆς ἀσθενοῦς μου κερκίδος τὸν πέπλον τῆς Ἑλληνοπρεποῦς ἡμῶν μορφώσεως. Διὰ τοῦτο πολλὰ ἄλλα ἀφείς βραχέα τινα ἐπικομίζομαι ἔτι πρὸς ἐπιχρωματισμὸν αὐτῆς, ἐφ' οἷς ἐπιζαλοῦμαι τὴν εὐμενῆ ἡμῶν ἀκρόασιν.

Ἡ Ἑλληνοπρεπὴς μόρφωσις, ὅπως πάλαι καὶ σήμερον δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν δύο θεμελιωδῶν παιδευμάτων τῆς *Γυμναστικῆς καὶ τῆς Μουσικῆς* (ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτῆς ἔννοιαν). Ἴνα δὲ σαφέστερον εἰπῶ ἐπὶ τῆς συμμετρου, ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐνεργείας ψυχῆς καὶ σώματος, ἐπὶ τῆς *καλοκαγαθίας* τῶν ἀρχαίων. Τοῦτο δ' ἔστω *τρίτον αὐτῆς διακριτικὸν σημεῖον*. Ὅφειλομεν δὴλον ὅτι διὰ μὲν *τῆς παιδείας* νὰ ἐκθρέψωμεν καὶ νὰ καταναγάσωμεν τὸν νοῦν τῆς Ἑλληνίδος νεότητος ἐμβαπτίζοντες αὐτὸν εἰς τὸ *εἰδέναι*, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ τιμαλφῆ τῶν προγόνων ἡμῶν διδάγματα, διὰ τῆς *ἀγωγῆς* νὰ ἐνθρονίσωμεν ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὸ Ἑλληνοπρεπὲς ἦθος, τὸ ἀνδρῶδες, τὸ εὐγενὲς καὶ γενναῖον, τὸ πεπαρῶρησιασμένον καὶ φιλελεύθερον, τὸ συνυφασμένον μὲ ὄλον τὸν ποικιλόμορφον ἐκείνον καὶ ἐπανθούντα διάκοσμον τῶν ἀρετῶν τέλος δὲ διὰ τῆς *Γυμναστικῆς*, ἀλλὰ τῆς συμμετρου, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, τῆς ὑγιεινῆς καὶ *καλαισθήτου*, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ Πλάτων, τῆς σκοπίμου, ἀρμονικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς, ὡς ἐπευφημεῖ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ προσεπιφθέγγεται ὁ κλεινὸς Γαλήνης, νὰ ἀναπτύξωμεν καὶ ἐνισχύσωμεν ἀρμονικῶς τὰ μέλη τοῦ σώματος, καθιστῶντες τοῦτο καλόν, εὐρυθμὸν, συμμετρικόν, *ἡδὺν ῥδεῖν πρὸς ἀπόλαυσιν*, ὡς θὰ ἔλεγε παρὰ τοῖς ἐφήβοις ὁ Ἀριστοτέλης, συγκεκροτημένον καὶ ἀντέχον τοῖς πόνοις, *ἡδὺν ἰδεῖν φοβερὸν*, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ αὐτὸς παρὰ τοῖς ἀνδράσιν, ὑψηρικὸν τῇ διανοίᾳ χρηστῆ οὔσῃ, ὡς θὰ ἐπεκρότει γενικῶς ὁ Πλάτων. Οὕτως εἶχε ταῦτα ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ συνόλῳ ἀνεπτυγμένα ἢ περιδοξοῦς ἐκείνη γενεὰ πρὸ τῆς ὁποίας ἐταπεινώθη ὁ ὑψίθρονος ἀλα-

ζών της Ἀσίας μονάρχης, ὅστις ἐν τῇ ἀπογνώσει καὶ τῷ θαυμασμῷ καλύψας τὸ πρόσωπον ἀνέκραξε. « *Βαβαί, Μαρδόνιε, κατὰ τίνων ἀνδρῶν ἤγαγες ἡμᾶς; νὰ πολεμήσωμεν, οἵτινες οὐ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς τὸν ἀγῶνα ποιοῦνται* ».

Τοιοῦτον δ' εἶχε τὸ ἦθος ἰδίᾳ καὶ τὸ φρόνημα ὥστε δὲν θὰ ἴσχυεν, *οὔτε ὁ ὑπὲρ γῆν οὔτε ὁ ὑπὸ γῆν χρυσός, οὔτε χώρα κάλλει καὶ ἀρετῇ μέγα ὑπερφέρουσα νὰ δελεάσῃ*, ὡς ἀπῆν-τησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ταραχθέντας Λακεδαιμονίους. Οὕτω θέλομεν καὶ ἡμεῖς τὴν νέαν γενεάν. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο δέον σὺν τοῖς ἀπ' ἀρχῆς λεχθεῖσι πᾶσιν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὰ ἀκούσματα, τὰ θεάματα, τὰ διδάγματα καὶ τὰ πάντα νὰ ὦσιν ἀκραιφνῶς Ἑλλη-νικά, σήμερον δέ. . . . *νὰ δῶσι καὶ πυρτίδος*.

Τοιουτοτρόπως πρέπει νὰ πράξωμεν, μέχρις οὗ τὸ ἔθνος ἡμῶν προσαρᾶξῃ εἰς τὸν εὐρὺν λειοκύμονα λιμένα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἀρχίσῃ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν. Τοιουτοτρόπως μόνον θὰ πλάσωμεν βαθμηδὸν καὶ τὸν *Ἑλληνο-πρεπῆ ἢ ἐθνικὸν χαρακτῆρα*, ὅστις πρέπει νὰ εἶνε: « *Ὁ ἀμετά-στατος συμμετασχηματισμὸς καὶ μεταρρογῆ τῆς βουλῆσεως παντὸς Ἑλληνος πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων, ἃς ἔχει, ἐπὶ τῇ συνειδήσει τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἔθνους του ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος* ».

Φέρων δὲ ὁ Ἑλληνόπαις τὸν ἀκραιφνῆ τοῦτον καὶ γνήσιον καὶ ἰδεώδη ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἐσφραγισμένην ἔχων βαρύτητα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν συνείδησιν διὰ τῆς ζωηροῦς καὶ ἀκτινοβόλου τούτου γλυφῆς, θὰ ὑπερηφανεύηται ἐπὶ τῇ εὐγενεῖ αὐτοῦ καταγωγῇ θὰ αἰσθάνηται σπαργῶσαν τὴν καρδίαν καὶ πυρώδη τὴν ψυχὴν, γενναῖον δὲ τὸ βᾶδισμα καὶ οὐράνιον τὸ βλέμμα. Καὶ τότε ὄχι μόνον τὸ μῖασμα τῆς ξενολατρίας καὶ τοῦ πθηκασμοῦ οὐδαμῶς οὐδέποτε θὰ προσβῆλῃ αὐτόν, ὥστε νὰ θεωρῆ ἀβασανιστῶς πᾶν τὸ ἐκ Παρισίων ἐρχόμενον ἔχγονον τελειοτάτης εὐκοσμίας καὶ ὀρθογυμνοσύνης καὶ βεβασανισμένης ἠθικῆς ὑγιοῦς πολιτισμοῦ ἀποχρυσάλλωσιν, ὄχι μόνον δὲν θὰ Γαλλίῃ τῇ φωνῇ κενῶς καὶ ἀκαίρως ὅτε, ὅπου καὶ ἐνθα μὴ δεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰς σάρκας τεμνόμενος οὐδέποτε θὰ δεχθῆ ἄντι *Ἑλλην πρίγκηψ νὰ ὀνομασθῇ!*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΜΕΛΕΤΗ (*)

ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΞΕΥΓΕΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ ἐπίλεκτον τῆς φύσεως ὄν, ἡ κορωνὶς τῶν δημιουργημάτων, τὸ ἀριστούργημα τῆς πανσοφίας τοῦ Θεοῦ. Ὡν ὅμως στενωτάτα συνδεδεμένος μετὰ τῆς ὕλης, ἐξ' ἧς ἐλήφθη, φέρει ἐρχόμενος ἐν τῷ κόσμῳ συγκεκαλυμμένον ὑπ' αὐτῆς τὸν εὐγενῆ αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ τὰς ἐν σπέρματι ὑπερόχους δυνάμεις· ἐὰν δ' οὐδεμιᾶς τύχῃ ἐπιμελείας, κινδυνεύει ν' ἀποβάλῃ ἢ νὰ ἐξαλλάξῃ τὸ σεμνὸν καὶ ὑπέροχον τοῦτο τῆς φύσεως ὑπὸ τοῦ ζφώδους τῆς ὕλης ἀείποτε περιπνιγόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ποταπῶν αὐτῆς ἐπιθυμιῶν καὶ ἀγριῶν ἐνοστικῶν ἀδιακόπως ἐπιπαροξυνόμενος. Ἴνα διατηρήσῃ ὄθεν, ἐκδηλώσῃ ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἀναπτύξῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν θεῖαν ἰδιότητα — καὶ τοῦτο εἶνε γνώμη πάντων τῶν ἐπ' αὐτοῦ φιλοσοφησάντων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων — πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τύχῃ ἐπιμελείας τινός, καλῆς δηλονότι ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ὀρθῆς. Ὁ Πλάτων, ὅστις διὰ τῶν ἀκτίων τῆς μεγαλοφυΐας του διεσέδυσε μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καθόλου φύσεως, οὕτως ἀναφωνεῖ ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ· « ἄνθρωπος, ὧς φαμεν, ἡμερον (ζῶον), ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυγὸν καὶ φύσεως εὐτύχοῦς θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίνεσθαι φύεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριότα-

(*) Σημ. Ἡ μελέτη αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑφ' ἡμῶν τελευταίως ἐν τῷ παρ' ἡμῶν τακτικῷ Περιοδικῷ « Ὁ Κόσμος ».

των ὅποσα φύει ἡ γῆ» (ἐδάφ. 766). Μέσον τοῦ ἔξευγενισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀλλαγῶς ἀποκαλεῖ δυσμεταχειριστότατον πάντων τῶν θηρίων (ἐδ. 808), ὑποδεικνύει τὴν ὀρθὴν παιδείαν διὰ τοῦτο ἐπιφωρεῖ, «ὃν ἔνεκα οὐ δεύτερον οὐδὲ πάρεργον δεῖ τὴν τῶν παίδων ἀνατροφὴν τὸν νομοθέτην ἔαν γίγνεσθαι».

Ὅντως ἡ ὀρθὴ παιδεία, ἐὰν συναντήσῃ μάλιστα καὶ φύσιν εὐτυχῆ, ἐκτρίβει βαθμηδὸν καὶ ἐκτινάσσει ἐξ αὐτῆς τὸ γοερὸν καὶ κτηνώδες, μαλαάσει ἠρέμα τὸ σκληρὸν καὶ αἰσθαδες, πληροῖ φωτὸς τὴν διάνοιαν, διαπλάττει ἐκ παραλλήλου τὸ σῶμα καὶ τετραγωνίζει, γενικῶς εἰπεῖν, τὸν ἀνθρώπον καθιστῶσα αὐτὸν οὐ μόνον δυνάμει, ἀλλὰ καὶ ἐνεργείᾳ ἐπιτεκτον τῆς φύσεως ὃν, πάγκαλον τοῦ Θεοῦ δημιουργήμα. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐὰν στερηθῇ ἀμφοτέρων, ὀρθῆς δῆλον ὅτι παιδείας καὶ φύσεως εὐτυχούς, καθίσταται τὸ ἀτελέστατον τῶν πλασμάτων, φαῦλόν τι βόσκημα καὶ ἔστιν ὅτε ἄγριον καὶ ἐπίφοβον τῇ κοινωνίᾳ στοιχεῖον.

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν, ὅποια τις ἡ οὐσία, ἡ δύναμις καὶ τὸ ἔργον τῆς ὀρθῆς παιδείας ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ πῶς αὐτὴ ἐκκλίνουσα τὴν ἕλην καὶ τὸ ζῳῶδες τῆς φύσεως ἀφίνει νὰ ἀναφαν. ἢ ἡ αἰγλή-εσσα ὄψις καὶ ἡ γνησία τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασις. Δὲν προσφεύγομεν εἰς δοξασίας καὶ ῥήσεις Γερμανῶν παιδαγωγῶν, διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἀντίληψις δὲν ἠστόχησεν εἰς τοῦτο. Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν καὶ δὴ κατὰ Πλάτωνα παιδεία ἀληθῆς εἶνε «ἡ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδεία, ἡ καθιστῶσα τὸν ἀνθρώπον ἐπιθυμητὴν τοῦ γενέσθαι τέλειον, ἐραστὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ καὶ ἀληθοῦς, ἐπιτήδειον δὲ εἰς τὸ νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἄρχηται μετὰ δίκης» (Νόμοι 643). Ἐν ἄλλαις λέξεσι κατὰ τὴν νῦν ἐπιστημονικὴν παιδαγωγικὴν ὑψιστος σκοπὸς τῆς παιδείας εἶνε νὰ χειραγωγήσῃ τὸν ἀνθρώπον *πρὸς τὴν ἠθικότητα ἢ τὴν ἀκατάκυστον ὁρμὴν πρὸς ἀρετὴν*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠθικότης κατ' οὐσίαν κείται εἰς τὴν βούλησιν, ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι πρέπει αὐτὴ νὰ ῥηθμισθῇ καὶ νὰ τεπωθῇ τοιοῦτος στερεὸς τύπος ἐναυτῆ, *ὥστε ἐν ταῖς αὐταῖς περιπτώσεσι νὰ μένῃ ἢ αὐτὴ καὶ νὰ πράττῃ ὀρεγομένη τὸ γνωσθὲν δίκαιον καὶ ἀγαθόν*. Ὁ τοιοῦτος στερεὸς τύπος τῆς βουλήσεως ὀνομάζεται *ἠθικὸς χαρακτήρ*, ὅστις εἶνε τὸ ἰδανικὸν τῆς παιδείας καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀνάπτυξις τῆς κατὰ Πλάτονα ὀρθῆς παιδείας. Διότι ἢ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδεία καταδεικνύουσα τὸ σημεῖον, πρὸς δὲ πρέπει νὰ κατευθύνηται ἢ μορφωτικῇ κίνησει τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἐνισχύουσα, ἐμβάλλει αὐτῷ τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ αἰεὶ ἀγαθὰ, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀληθές, καθιστᾷ δ' ἅμα αὐτὸν ἱκανὸν εἰς τὸ νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἄρχηται προσηκόντως, θάτερον τῶν ὁποίων ποιεῖ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ τοιαύτη ἐντελής μόρφωσις πρέπει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς *ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως* οὐ μόνον τῶν διανοητικῶν, ἀλλ' ἠθικῶν καὶ σωματικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων πρὸς γενικὴν τινα ἐξημέρωσιν, τελειοποίησιν καὶ ἐκκλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ του. Συνίστησιν ὅμως καὶ διδάσκει ὁ φιλόσοφος τὴν ἁρμονικὴν ταύτην ἀνάπτυξιν καὶ ἐνέργειαν μεταξὺ τῶν συστατικῶν μερῶν τοῦ ἀνθρώπου πολλαχοῦ καὶ ὅταν ἀπαιτῇ συναρμογὴν μεταξὺ τοῦ *λογιστικοῦ ἢ φιλοσόφου, τοῦ θυματικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ* (Πολιτ. 3,411), τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐπεκτείνει ταύτην εἰς μεγαλυτέραν ἀκτίνα, καὶ ἐπὶ τῶν συστατικῶν μερῶν τῆς Πολιτείας. Εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἡ δυσἁρμονικὴ καὶ ἀνισόμορφος ἢ καθ' ὑπέρβασιν ἀνάπτυξις τῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρώπου παράγει ὄντα ἑλλιπῆ, οὐχὶ πλήρη καὶ τέλεια, οὐχὶ καλὰ καγαθὰ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Ἐπὶ παραδείγματι φαντασθῶμεν ἄνθρωπον — καὶ τοιοῦτοι ἐπάρχουσι πολλοὶ — ἔχοντα ἀναπτύξῃ μόνον τὴν διάνοιαν, ὄχι ὅμως καὶ ἦθος (συναίσθημα καὶ βούλησιν). Οὗτος δύναται μὲν νὰ εἶνε σοφὸς λόγῳ τῆς πληθύος τῶν γνώσεών του, ὄχι ὅμως καὶ ἄνθρωπος μὲ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως διότι δύναται νὰ εἶνε ἐγωϊστῆς, κακοήθης, φίλεις, φιλαυτος, ἀσεβής, δυσεξοικονόμητος, ἀπλαγχνος, ἀνοικτίρμων, ἀφιλόπατρις. Ἐὰν μάλιστα οὗτος πρὸς τῇ ἠθικῇ ἀτροφία, ἢ καὶ ταύτης ἀπούσης, ἔστω, ἔχῃ καὶ τὴν σωματικὴν, τότε καθίσταται καχεκτικός τις, νοσώδης, ἀραιὸς καὶ ὑγρὸς καὶ ἀσύντακτος τῷ σώματι, δύσμορφος, ἐνκατάβλητος, βηχικός καὶ συναχώδης, ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς ἐπιρρεΐας τῆς ἀτμοσφαιρας, κατὰλλλος διὰ θερμοκλίπιον! Προκειμένου δὲ νὰ κάμωμεν ἐκλογὴν μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου σοφοῦ ἢ πολυμούσου καὶ τοῦ ἀπεστρογγυλωμένου ἔχοντος τὸ ἦθος καὶ συγκεκροτημένον τὸ σῶμα, ἢ ἐὰν αὐτὴ ἢ Πατρίς σάρκα καὶ ὀστά λαβοῦσα ἐποιεῖτο τὴν ἐκλογὴν, ἀνευ οὐδεμιᾶς χρονοτριβῆς ἤθελε βεβαίως προτιμῆση

τὸν δεύτερον χρησιμώτατον ὄντα αὐτῇ τε καὶ τῇ ἀνθρωπότητι καθόλου.

Οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ σήμερον ὅτι ἡ σωματικὴ διάπλασις εἶνε, οὐχὶ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ὅλης ἀγωγῆς, ἀλλὰ τὸ **ἡμῶν αὐτῆς**, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν. Τοῦτο δ' εἶνε ἀρχαία γνώμη τοῦ Πλάτωνος ἀναγνωρίσαντος τὴν σωματικὴν διάπλασιν ἰσοτίμον πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς, δῶρον τοῦ Θεοῦ δοθὲν πρὸς συμμετρικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου συνόλου. (Πολιτ. 3,412).

Ἐν τῇ ἀρμονικῇ λοιπὸν ἀναπτύξει καὶ ἐνεργείᾳ τῶν διανοητικῶν, ἠθικῶν καὶ σωματικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων ζητητέον τὴν οὐσίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Αὕτη τὸ μορφωτικὸν αὐτῆς ἔργον δεόν να διευθύνῃ ἐκ τῶν **ἔσω πρὸς τὰ ἔξω** καὶ τὰνάπαλιν, ἀντιθέτως πρὸς τὸ παλαιὸν σχολεῖον, ὅπερ ἐξήτει μόνον γνώσεις καθ' οἰονδήποτε τρόπον, ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω, οἰοῦντι διὰ χαάνης να ἐμβάλῃ εἰς τὸν μαθητὴν, παραμελοῦν τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ ἀνθρώπου τὸ συναίσθημα καὶ τὴν βούλησιν, τὸν ἔσωτερικὸν διάκοσμον τοῦ ψυχικοῦ ἀνακτόρου, ἐξ οὗ κυρίως κρίνεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν δύνάμιν ταύτην τῆς ὀρθῆς παιδείας ἔχων ὑπ' ὄψιν εἰς τῶν νεωτέρων μεγάλων Παιδαγωγῶν, οὕτινος ἀγήρω διατηροῦμεν τὴν μνήμην, ἔλεγεν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἔδρας ὅτι τότε θὰ προσοδεύσωσιν αἱ πολιτεῖαι **πρῶτον** : "Ὅταν τὸ νῆς παιδείας ἔργον θεωρῆται ἐκ τῶν ἀκροτάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ κηδεμονία αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τοὺς ἐκλεκτοτέρους τῶν πολιτῶν (τμηματάρχαι, ὑπουργοί, ἔφοροι, ἐπιθεωρηταὶ κ.τ.λ.) **δεύτερον** : "Ὅταν τὸ πλεῖστον ἢ μέγα μέρος τοῦ προϋπολογισμοῦ δαπανᾶται διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, **τρίτον** : "Ὅταν κύριον μέλημα τῆς πολιτείας θεωρῆται ἡ ἐκπαίδευσις καὶ **τέταρτον** : "Ὅταν διδάσκαλοι ἐκλέγονται οἱ ἐπιλεκτοὶ τὴν φύσιν (τὸ ἦθος, τὴν νοημοσύνην καὶ τὸ σῶμα).

Νὰ καταδείξωμεν βεβαίως νῦν τοῦ λόγου ἐνθάδε γενόμενοι καὶ πῶς θὰ ἀναπτυχθῇ ἡ διάνοια, πῶς τὸ ἦθος καὶ πῶς τὸ σῶμα, τοῦτο εἶνε ἔργον μέγα, ὅπερ δὲν ἐξαντλεῖται δι' ἑνὸς ἄρθρου καὶ μιᾶς πραγματείας, δυσανάλογον δ' ἴσως καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν πενιχρὰν ιδιότητα. Τοῦτο μὲν δὲν θὰ πράξωμεν ὧδε, θὰ ἐξετάσω-

μεν ὁμως, πῶς ἐν ἀνθρώπῳ τυγχόντι τοιαύτης ὀρθῆς παιδείας καὶ ἀνατροφῆς ἐκφαίνεται κατὰ τὴν τριπλῆν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολὴν ἢ γνησιότης καὶ ἀκεραιότης αὐτοῦ, τὸ εὐθὺς καὶ σεμνὸν ἦθος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ κίβδηλον καὶ ἐξηλλαγμένον ἢ τὸ ἐπίπλαστον καὶ ἐπιτετηδευμένον, πρὸς ὃ δυστυχῶς φαίνεται προσανατολιζομένη σήμερον ἢ κοινωνία.

Γνωρίζομεν, ὅτι καθολικὸς τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἡ χριστιανικὴ Ἠθικὴ καὶ Φιλοσοφία παραδέχονται, εἶνε **ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἀγαθοῦ**, ἐν οἰαδήποτε ἀποστολῇ, ἐν οἰαδήποτε κοινωνικῇ θέσει καὶ ἂν ἰστάμεθα καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου καθήμενοι! Τὸ ἀγαθόν, ὅπερ καὶ βούλησις τῆς θεότητος ἢ ἠθικὸς νόμος κατὰ τὴν χριστιανικὴν Ἠθικὴν λέγεται, κατὰ δὲ τὴν Πυθαγόρειον ἀντίληψιν **ἁρμονία**, εἶνε τὸ γνήσιον καὶ κατὰ φύσιν στοιχεῖον, ἐφ' οὗ ἐδραῖζεται τὸ σύμπαν, ἐν ᾧ τὸ κακὸν παρὰ φύσιν, ὀδυνηρὸν τι παρεμπίπτον στοιχεῖον συνθορυβοῦν τὴν ἁρμονίαν. Ἄλλ' ὁ ἀνθρώπος τριπλῆν φαίνεται ἔχων ἀποστολὴν ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἄτομον, ὡς οἰκογενειάρχης καὶ ὡς πολίτης ἢ μέλος τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει.

Ὁ ἀνθρώπος ὡς ἄτομον ἔχει προορισμὸν νὰ πραγματοποιηῇ τὸ ἀγαθόν. Ἴνα ἐπιτελέσῃ ὁμως τὸν προορισμὸν τοῦτον τὸν ποικίλας ἔχοντα σεμνὰς ἀποχωρήσεις, ἵνα καταστῇ ὑγιὲς καὶ χρησίμων τῇ πολιτείᾳ στοιχεῖον ὄντοποιοῦν τὸ ἀγαθὸν παντοῦ καὶ πάντοτε, ὀφείλει πρῶτον νὰ ἐξημερώσῃ ἑαυτὸν, νὰ τελειοποιήσῃ κατὰ τὸ ἐφικτὸν διὰ τῆς ἰσοσθενοῦς καὶ ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐνεργείας τῶν συστατικῶν αὐτοῦ μερῶν (διανοίας, ἤθους καὶ σώματος), καὶ νὰ αἰσθανθῇ ἔρωτα πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀληθές. Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἐκ τοῦ συναισθάνεσθαι καὶ βούλεσθαι κενρίως κρίνεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Παράδειγμα εἰς τοῦτο ἔχομεν τοὺς ἡμετέρους προγόνους. Διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κατ' ἐξοχὴν κατένοησαν καὶ ἐκαλλέργησαν τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν ψυχῆς καὶ σώματος ὀνομαζόντες τὸν ἔχοντα ταύτην **καλοκάγαθον**.

Ναὶ μὲν τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἐν τῇ πρωτογόνῳ αὐτοῦ ἐποχῇ μονομερῶς ἀνέπτυξε τὸν ἀνθρώπον, σωματικῶς δηλαδὴ μόνον, — ἴσως διότι ἐπέβαλλεν αὐτοῖς τοῦτο τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρησίας ἢ ἄλλοι κίνδυνοι τοπικοὶ ἐκ ληστῶν καὶ θηρίων, — ἀλλ' ὅσον μετὰ

ταῦτα γοργὸν ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ στερεώματος, ἵνα μεσουρανήσῃ, τοσοῦτο μᾶλλον ἐτελειοποιεῖ καὶ συνεπλήρου τὴν ἐν τῷ ἀτόμῳ μόρφωσιν. Δὲν βραδύνομεν δὲ νὰ ἴδωμεν τὰ πρῶτα φωτεινὰ σημεῖα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀχιλλέως, ὃν ἐζητεῖ νὰ ἐκπαιδεύσῃ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ Φοίνικος «φήτηρά τε λόγων πρακτῆρά τ' ἔργων». Ἐπὶ δὲ τῆς χρυσοῦς ἐκείνης ἐποχῆς, ὅτε τὸ Ἔθνος ταυσιώτερον ἐμεσουράνει ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασοῦ καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, βλέπομεν τὸ μὲν σῶμα καλὸν καὶ ἄριστα συγκεκροτημένον, ὡς πρόπλασμα χρησιμεῦον τῷ Φειδίᾳ καὶ Πραξιτέλει καὶ ταυτοχρόνως ὡς τεῖχος, καθ' οὗ συνετριβόνται οἱ σφραγιστοὶ τῆς Ἀσίας, τὸ δὲ πνεῦμα συγγράφον ἀθάνατα τῆς Ποιήσεως καὶ Φιλοσοφίας ἔργα καὶ σχεδιάζον τὸν Παρθενῶνα, τέλος δὲ τὴν καρδίαν κιβωτὸν ὑπερόχων αἰσθημάτων, ἐνθουσιῶσαν ἐπὶ τοῖς μεγάλοις καὶ ἀγαστοῖς ἔργοις, ὑπὸ ἀπλέτου δ' ἄμα ἐκπολιτιστικοῦ πόθου κατεχομένην, ὅπως τὰ καλὰ αὐτῆς ἐγκατασπεύρῃ καὶ πέραν ἀνὰ τὰς ἀχανεῖς τῶν βαρβάρων χωρῶν ἐκτάσεις πρὸς τοὺς ἐν τῷ ἔρῳ παχυλῆς ἀμαθείας καὶ μακροῦ δουλείας κατακειμένους λαοὺς τῆς Ἀσίας. Συλλήβδην τὸ Ἔθνος παρέχει ἡμῖν αὐτὸ ἑαυτὸ παράδειγμα ἐντελοῦς μορφώσεως, ἰδεώδους, Ἑλληνοπρεποῦς. Καὶ τοιαύτης τινὸς ἀγωγῆς καὶ παιδείας ἔχομεν ἡμεῖς πρὸ πάντων ἀνάγκην σήμερον, ὅτε τὸ περιπετειῶδες καὶ οὐπω ἐθνικῶς ἀποκαταστάτῃν Γένος ἡμῶν δεινὸν καὶ παγγάλεπον περὶ ὑπάρξεως διεξάγει ἀγῶνα. Θέλομεν σήμερον τόσον **διάνοιαν πεφωτισμένην ὅσον καὶ καρδίαν πλήρη αἰσθημάτων καὶ σῶμα ἐσφυρηλατημένον μὲ τὴν χεῖρα ἐργάτιδα**. Θέλομεν ταυτοχρόνως ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος νὰ εἶνε ζῶσα καὶ μεγαλοπρεπῆς ἀντανάγκαις τοῦ ἔσω ἀνθρώπου καὶ τανάταλον ὁ ἔσω ἄνθρωπος πιστὴ ἀντανάγκαις τοῦ ἔσω. Θέλομεν διὰ τῆς ὀρθῆς παιδείας καὶ ἀγωγῆς νὰ ἐφάπτονται οὗτοι τόσον, ὥστε τὸ διαχωρίζον αὐτοὺς νὰ μὴ εἶνε παχυλόν τι καὶ πιναρὸν τῆς ὕλης μεσότοιχον, ἀλλὰ μεμβράνη τις λεπτοτάτη, διαφανῆς καὶ φωτεινῆ, ἐφ' ἧς σεμνὰ νὰ ἀπεικονίζωνται τὰ εἰδῶλα τῆς Ἐδσταθείας, Ἀληθείας, Εὐθύτητος, Ἀκεραιότητος, Εἰλικρινείας καὶ Ἀγάπης. Ἡ Ὑποκρισία, τὸ Ψεῦδος, ἡ Δολιότης, ἡ Κρυψινοία καὶ τὸ περιπόνημον ἠθὸς οὐδένα θὰ εὐρίσκει τότε χωρὸν ἐν αὐτῇ.

Τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ ἁρμονία θὰ ἐπικρατῆ τότε ἐν τῷ ἀτόμῳ, οἷον εἰ ἐγένετο συνάρφεια ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ!

Ἄπ' ἐναντίας τὸ ἀγαθὸν δὲν ἐπικρατεῖ ἐν τῷ ἀτόμῳ καὶ τὸ ἄτομον δὲ ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν του, ἐὰν δὲν ἔχη ἁρμονίαν ἀναπτύξεως καὶ ἐνεργείας μεταξὺ τῶν συστατικῶν αὐτοῦ μερῶν, ἐὰν ἔχη τὸ ἦθος κίβδηλον καὶ ἐξηλλαγμένον, ἐὰν ὁ ἕξω ἄνθρωπος εἶνε διάφορος τοῦ ἔσω, ἐὰν ζητῆ μόνον διὰ παντοίων μέσων ἡδονικῶν δίκην σιτευτοῦ νὰ κολακεύσῃ καὶ πιάνῃ τὸ σῶμά του, ὅπως γένηται βραδύτερον διάφορον ὑπὸ τῶν ἐν εἰννοιαῖς συνθήκαις ἐκκολαφθησομένων παθῶν. Τὸ κακὸν, ἡ δυσἁρμονία ἐπικρατεῖ τότε ἐν τῷ ἀτόμῳ, τὸ δὲ ἀγαθὸν κεῖται ἐστραγγαλισμένον πρὸ τῶν ποδῶν του! Ἄναμνησθῶμεν νῦν τὸ τοῦ Πλάτωνος «ἐὰν δὲ μὴ ἱκανῶς ἢ καλῶς τραφῆν ἀγριώτατον τῶν ὄσων φύει ἡ γῆ».

Ὁ ἄνθρωπος ὡς οἰκογενειάρχης. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς οἰκογενειάρχου εἶνε μεγίστη, διότι συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ Δημιουργοῦ. Ὁφείλει ὁμοῦς νὰ συνεχίξῃ τοῦτο οὐχὶ κατὰ ποσόν, ὡς εἶθισται, ἀλλὰ **κατὰ ποιόν**. Τότε ὄντοποιεῖ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ὅταν ὑπάρχῃ ἀγάπη καὶ πίστις καὶ ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν συζύγων, στοργὴ καὶ ἐνδελεχῆς μέριμνα ἐκ μέρους αὐτῶν πρὸς τὰ τέκνα, ὅταν ὑπάρχῃ ὑπακοὴ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς, ἀγάπη καὶ ὁμόνοια μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, προσήνεια καὶ γλυκυθυμία καὶ φιλανθρωπία πρὸς τοὺς οἰκέτας, τότε βασιλεύει ἐν αὐτῇ ἡ ἁρμονία ἢ ἀγιότης, τὸ δὲ ἀγαθὸν ἐκφαίνεται καὶ ἐπιλάμπει ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Ἡ οἰκογένεια, ἡ μικρογραφικὴ αὕτη πολιτεία ὁσμέραι προάγεται τότε καὶ μετὰ θείας τινὸς ἐπιπνοίας τελεσιουργεῖται ἐν αὐτῇ ἡ δημιουργία τῶν ἀτόμων, εἰς τὸ μέτωπον τῶν ὁποίων ἡ Πατὴρ ἀγαλλομένη θὰ ἀναγινώσῃ τὸ μέλλον της! Διότι ἡ οἰκογένεια εἶνε ἡ κρητὶς τῆς Πολιτείας, εἶνε ἡ μικροσκοπικὴ ἐκείνη κοινωνία, ἣτις ἐτάχθη ἐργαστήριον, ἐν ᾧ πρέπει νὰ σφραγισθῆ ὁ νέος ἄνθρωπος, καὶ βιωμὸς, ἐν ᾧ πρέπει νὰ τελεσθῆ ἡ πρώτη ἐξάγνις τῆς καρδίας.

Ἴνα δ' ἐπιτελεσθῆ ὁ προορισμὸς οὗτος τῆς οἰκογενείας, οἱ γονεῖς ἐκτὸς τῆς προλεχθείσης διὰ τῆς ὀρθῆς παιδείας ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως των πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ τὸ ὄριμον τῆς ἡλικίας, τὸ ὑγιὲς καὶ ἀκμαῖον τοῦ σώματος, καὶ πλήρεις ἡλελογισμέ-

νης στοργῆς μεγίστην νὰ ἀσκῶσιν ἐπαγρούνησιν καὶ ἐπιμέλειαν τόσον ἐπὶ τῆς καλῆς λειτουργίας τῶν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως τῶν τέκνων αὐτῶν ὑποβάλλοντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς πρότυπον παραδείγμα. Καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ἔνεκεν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀσχολιῶν ἢ ἀπορίας τῶν ἀπαιτουμένων μέσων πρὸς τελικὴν μόρφωσιν δὲν δύνανται οὗτοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν ἑξανθρωπισμὸν τῶν τέκνων τῶν, ὀφείλουσι νὰ ἔρχωνται εἰς τακτικὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν μετὰ τοῦ Σχολείου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν ἐντελῆ ἀνάπτυξιν τῶν.

Οὕτως ἐπιλάμπει τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ. Ἄπ' ἐναντίας δὲν ὀντοποιεῖται τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ καὶ δὲν ἐκκληροῖ αὐτὴ τὸν προορισμὸν τῆς, ὅταν ὑπάρχῃ ἕρις καὶ διαφωνία μεταξὺ τῶν συζύγων, ἀδιαφορία καὶ ἀσπλαγχνία πρὸς τὰ τέκνα, γλιαρῶτης καὶ ἀνεπάρκεια περὶ τὴν ἀνατροφὴν αὐτῶν. Ὅταν ὑπάρχῃ ἀσέβεια ἀπειθία καὶ ἀχαριστία πρὸς τοὺς γονεῖς, μῖσος καὶ διχόνοια μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, ὁμότης, ἀφιλανθρωπία καὶ καταφρόνησις πρὸς τοὺς οἰκέτας. Ἀλλὰ τότε ἡ οἰκογένεια ὑφίσταται δεινοὺς συγκλονισμοὺς, ἀνανακάται καὶ τέλος ἀποσυντίθεται.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς πολίτης καὶ μέλος τῆς ἀνθρωπότητος.
 Ὁ ἄνθρωπος ὡς πολίτης ἔχει ποικίλιαν σχέσεων. Ἔχει σχέσεις πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη τῆς πολιτείας, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν (τὸ θρησκευμα εἰς ὃ ἀνήκει) πρὸς τοὺς Ἄρχοντας, πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ τέλος πρὸς τὴν Ἀνθρωπότητα σύμπασαν. Εἰς πάσας τὰς σχέσεις του ταύτας ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἔχει προορισμὸν, **τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀγαθοῦ.** Ὅφείλει δηλονότι νὰ εὐρίσκηται πάντοτε ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τε τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τὴν ἐγρηγοροῦσαν αὐτοῦ συνείδησιν, νὰ ὀρέγηται καὶ νὰ πράττῃ ὅ,τι εἶνε ἀγαθόν, δίκαιον καὶ ἀληθές, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ (ἔξις πρὸς τὸ ἀγαθόν). Καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐκφαίνεται πρὸς μὲν τοὺς ὁμοίους ὡς ἀγάπη, πραότης καὶ γλυκυθυμία, πρὸς τοὺς ἀνωτέρους καὶ γέροντας ὡς σέβας, περιποίησις καὶ εὐπροσηγορία, πρὸς τοὺς πάσχοντας ὡς φιλανθρωπία, ἀνακούφισις καὶ φιλοφροσύνη. Τοῦτο εἶνε τὸ γνήσιον εὖ ἡγμένου ἀνθρώπου ἦθος· διότι ἡ ἠθικότης καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ ἀνθρώπου δὲν κεῖται ἐκεῖ, ἔπου οἱ Ταρτοῦφοι τῆς κοινωνίας ζητοῦσιν αὐτὴν, εἰς τὴν ἑξωτερικὴν δηλονότι εὐσχημοσύνην, εἰς τὸ ἐπίπλαστον ἦθος καὶ τοὺς

τετορνευμένους τρόπους, ἀλλ' εἰς τὴν ἀγιότητα τῶν σπλάγγνων εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ἀμίαντον καρδίαν! Ἐν ταῖς σχέσεσιν ἡμῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὸ ἀγαθὸν παρουσιάζεται ὡς πίστις καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν ἰδρυτὴν αὐτῆς, ὡς σέβας, περιποίησις καὶ αἰδημοσύνη πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς, ὡς πραγμάτωσις τέλος τῶν ἐντολῶν καὶ διδαγμάτων αὐτῆς, ἅτινα τῷ ὄντι εἶνε τὰ ὑψηλότερα, θειότερα καὶ τελειότερα τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τί ἄλλο εἶνε ἅπας ὁ ἑννοούμενος σεμνὸς καὶ πολύμορφος διακόσμος τῶν ἀρετῶν ἢ ἀποχωρήσεις καὶ ἐκβλαστήσεις ζωηραὶ τῆς μεγάλης τοῦ Εὐαγγελίου ἐντολῆς, εἰς ἣν ἀπεκρυστάλλωσε τὸ δαιμόνιον τοῦ Θεανθρώπου πνεύμα σύμπαντα τὸν νόμον; «*Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν*». Πρὸς δὲ τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τοὺς Ἄρχοντας καὶ τὴν Πατρίδα ἐν γένει ἐκφαίνεται τὸ ἀγαθὸν ὡς εὐπειθεια εἰς τοὺς κειμένους νόμους, ὡς εὐκοσμία καὶ εὐλάβεια πρὸς τὸν Βασιλέα, ὡς πιστὴ καὶ ἀπροφάσιτος ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος καὶ γενικῶς εἰπεῖν, ὡς ἔνθερμος φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Πατρίδος. Ὅπως ἡ πατὴρ εἶνε τὸ γλυκύτερον, συγχρόνως δὲ τὸ ὠραιότερον καὶ τιμώτερον τῶν ἐν ἀνθρώποις πραγμάτων καὶ τὸ παράστημα αὐτῆς μέγα καὶ ἐπιβλητικόν, οὕτω καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν ἀντοποκρινόμενον αἶσθημα καὶ φρόνημα, ἢ φιλοπατρία, εἶνε ἢ ὑψίστη τῶν ἀρετῶν, ἢ ἐπάνθησις καὶ ὁ θριγγὸς σύμπαντος τοῦ ἠθικοῦ διακόσμου. Διότι ἢ φιλοπατρία προαπαιτεῖ συντριβὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ ἡμῶν συμφέροντος πρὸ τοῦ γενικοῦ, ἐκτριβὴν τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς φιλαυτίας καὶ *ἀνάλυσιν τῆς ψυχῆς πρὸ τῆς βουλήσεως, τῶν πόθων καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς Πατρίδος*. Οὕτως ἐκδηλοῦται τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ἐξ ἀντιθέτου· τὸ κακὸν παρουσιάζεται ὡς φιλαυτία καὶ ἰδιοτέλεια, ὡς ἔρις, φθόνος καὶ ἐκδίκησις πρὸς τοὺς ἄλλους, ὡς ἀνευλάβεια καὶ ἀποστροφή πρὸς τὸ Ἱερατεῖον, ὡς ἀπειθεια εἰς τοὺς νόμους, ὡς ἀδιαφορία καὶ ἀναισθησία πρὸς τοὺς πόθους, τὰς ἰδέας καὶ τοὺς παλμοὺς τῆς Πατρίδος.

Τέλος ὁ ἄνθρωπος ὡς μέλος τῆς ἀνθρωπότητος ἐκκληροῖ τὸν ἑαυτοῦ προορισμὸν, ἐὰν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ταύτῃ σκηνῇ ἢ κάλλιον ἐν τῷ παγκοσμίῳ τούτῳ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ὑψιμελάθρῳ οἰκοδομήματι τῷ δαπάνῃ καὶ συνεργασίᾳ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος γοργῶς

καὶ ἐπιχαρίτως ἐγειρομένῳ προσθέσει ἐν μέτρῳ τῶν δυνάμεων του
τὸ κατὰ δύναμιν στοιχεῖον, τὸν λίθον του, τὸν σφηνίσκον, ἐν πάν-
σμικρον ἐπὶ τέλους μόριον πρὸς τελειοποίησιν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ μὴ,
ζῆ δὲ μόνον πιανόμενος καὶ περιάγων μακαρίως τὸ χοῦδὸν αὐτοῦ
σαρκίον καὶ τὸ ψοφοδεὲς ψυχάριον κενὸν πόθον καὶ ἰδεῶν, ἄνευ
σκοποῦ τινος καὶ προορισμοῦ, τότε ἐρρέτω τὸ ἐπίλεκτον τῆς φύσε-
ως ὄν! Εἶνε παντάτασιν ἄχρηστον, εἶνε ἐτόσιον ἄχθος ἀρούρης.
Διότι ὅχι μόνον δὲν προάγει καὶ δὲν συνεπιβηθεῖ τὴν σκόπιον
κίνησιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἔστιν ὅτε ἀδικεῖ καὶ παρακωλύει
καὶ ζημιοῖ τὸ ἔργον αὐτῆς. Ἐξαναγκάζει καὶ ὑποβάλλει αὐτὴν εἰς
δαπάνας, ὅπως διατηρῆ φυλακὰς ἀντὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων,
μυστικὰς ἀστυνομίας καὶ κατασκόπους ἀντὶ ἱεροκηρύκων, δικαστὰς
τῶν κακουργημάτων του ἀντὶ Ἑλλανοδίκων ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν
εὐγενῶν αὐτοῦ πράξεων, λαιμητόμους τέλος καὶ ἀγχόνην ἀντὶ στε-
φάνων δάφνης καὶ κισσοῦ. Φεῦ! Πῶς ἐξαλλάσσεται καὶ ἐξαγοῦται
ἡ ἀπόμοιρα αὐτῆ τοῦ Θεοῦ, τὸ δυνάμει τελειότατον τῶν δημιουργη-
μάτων, ἂν μὴ τύχη ἱκανῆς καὶ καλῆς μορφώσεως καὶ φύσεως
εὐτυχοῦς (Πλάτ. Νόμ. 766).

Π. Δ. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄριστοβάθμιος Διδάσκαλος.

Ἀντὶ φράγκου χρυσοῦ.

Ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ ὃν ἐπιδιώκει ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος τῶν Μικρασιατῶν

· ΑΝΑΤΟΛΗ ·
